NEMZETI NŐNEVELÉS.

VI. ÉVFOLYAM. 1885. DECZEMBER. X. FÜZET.

OLVASÓINKHOZ.

A «*Nemzeti Nőnevelés*» erejében gyarapodva és tovább fejlődése számára biztos medret ásva zárja be pályafutásának hatodik évét. A jóakarat, a melylyel fogadták s az elismerés, a melylyel jutalmazták, arra vall, hogy nem szolgálta haszon nélkül azt az ügyet, a melynek munkásává szegődött. De az elért siker latolgatását másokra bizzuk; bennünket a jövő feladatai foglalkoztatnak.

Folyóiratunk elé, mikor megalapítottuk, a nemzeti nőnevelés művelésén kívül azt a czélt is tűztük, hogy egyszersmind összekötő kapcsa legyen — szellemi és erkölcsi értelemben — mindazoknak, a kik velünk együtt ugyanannak az egy ügynek a munkásai. Ebben a tekintetben — őszintén megvalljuk — messze vagyunk még a czéltól. Ha dicsekvés nélkül állíthatjuk, hogy folyóiratunk a megfutott hat év alatt emelkedett, ép oly leplezetlenül ki kell mondanunk azt is, hogy elterjedése nem áll arányban emelkedésével. Előfizetőink között ott találjuk ugyan felsőbb-, polgári és felsőleányiskoláinkat csaknem kivétel nélkül; de az elemi leányiskolák nagy része távol áll még tőlünk s a nőnevelés munkásai közül is kevesebben csatlakoztak hozzánk, mint a hogyan várnunk lehetett s az ügy érdekében óhajtanunk kellett.

E tény okát nem az érintett körök részvétlenségében, hanem magunkban keressük. A tapasztalat vezetett rá, hogy folyóiratunk elterjedése elé magunk vetettünk gátat, mikor előfizetési árának megszabásában a körülményeknek megfelelő mértéknél magasabbat alkalmaztunk. Hogy folyóiratunk megszerzését lehetőleg megkönnyítsük: elhatároztuk az előfizetési díj alábbszállítását. S hogy ne legyen olyan, bármily szerényen javadalmazott, nőneveléssel foglalkozó iskola vagy tanító, a ki az előfizetési díj magassága miatt

nem férhet folyóiratunkhoz: az előfizetési díjat a következő 1886-ik évtől kezdve két forintban állapítottuk meg. A «Nemzeti Nőnevelés» ilyképen pedagógiai irodalmunk legolcsóbb folyóirata lesz. Igy azzá válhatik s reméljük, hogy valóban azzá is fog válni, a minek szántuk: összekötő kapcsává mindazoknak, a kik a nemzeti nőnevelés szolgálatában állanak.

Anyagi erőnk csekélységén múlt csupán, hogy ez a változás áldozattal is jár: folyóiratunk terjedelmét valamivel szűkebbre kell fognunk. Az eddigi ötven ív helyett ezentúl harmincz ívet fogunk adni — esetleg többet is, ha előfizetőink számának növekedése anyagi erőnket megfelelő arányban gyarapítja. De a terjedelemnek emez összébb vonása nem érinti folyóiratunknak sem alakját, sem tartalmát, sem elveit, sem irányát. Minden tehetségünkkel azon leszünk, hogy azon a színvonalon, a melyre felküzdte magát, továbbra is megmaradjon és hogy azt a szellemet, a melyben megerősödött, ezentúl is szerető gonddal ápolja. Igyekezni fogunk, hogy ha többet nem, legalább annyit nyerjen tartalmasságban, a mennyit veszít terjedelemben. E végből szükségessé vált, hogy a szerkesztőnek minden tőlünk telhető segédforrást megadjunk, a miből erőt meríthet s útjából minden akadályt elhárítsunk, a mi a szerkesztés sikerességét megnehezíthetné. A «Nemzeti Nőnevelés» szerkesztésének gondjait ezért névszerint is kartársunkra, Sebestyén Gyulára ruházzuk, a ki a szerkesztést eddig is tényleg vezette. Függetlenebb és tágabb hatáskörrel terhes munkája végzésében, közvetlenebb érintkezésben a nyilvánossággal és nagyobb felelősség mellett a közvéleménynyel szemben, de változhatatlan barátsággal és buzgósággal támogatva általunk: hiszszük, hogy megvalósíthatja mindazt, a minek megvalósítását tőle várjuk.

Ajánljuk folyóiratunkat t. olvasóinknak s a nemzeti nőnevelés minden barátjának szíves jóindulatába és hathatós pártfogásába, jól tudván azt, hogy csak az ő ügyszeretök által fakadhat a szók nyomában tett, a tettek nyomában siker.

Budapest, 1885. deczember 17.

A VI. ker. áll. polgári iskolai tanítónőképző intézet tanári testülete.

AZ ANYÁK ÉS AZ EGÉSZSÉGTAN.

A kölcsön-könyvtárak szellemi eledelét nem tudom élvezni, onnan táplálkozom, a honnan lehet. Rendesen férjem íróasztaláról szedegetek el egyet-mást és így került a kezembe a «Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny» is. Különösen felköltötte érdeklődésemet az a két értekezés, mely a középiskolai egészségtan tanításával foglalkozott. A miniszteri rendelet azt mondja: «A nép szellemi és anyagi javának előmozdítása kötelessége minden állampolgárnak,» tovább még így szól: «az emberi anyag megtartásától függ egész nemzetünk jövője.»

E czél elérésére a miniszter tanárokat képeztet, kik az egészségtant rendszeresen tanítanák a középiskolákban; az említett czikkekből látom, hogy mily módon akarná azt egyik-másik tanítani. De én az én szerény eszemmel nem tudom felfogni, hogy (hiszen a czél — az egészségtan tanítása által az ember-anyag megmentése — oly magasztos!) miért teszik ezt kizárólag csak az állampolgárok kötelességévé? Miért nem a polgárnők kötelességévé is! Nem ott kell-e a leggyorsabb segély, a hol a baj a legnagyobb? Nem óriásilag nagyobb-e a halandóság a kis gyermekek között, mint a középiskolai tanulók közt. Ha már rendszeres egészségtani tanárokat képeznek, ha a középiskolai tanulóknak egészségtant tanítanak: nem térne el egy kevés mi rajtunk is, mint a kiknek legtöbb szükségünk van reá? Nem lehetne-e valamiképen nekünk is rendes egészségtani kursust nyitni? (Kérem, ne tessék mosolyogni). Hány fiatal anya van, a ki a helyett, hogy korcsolyázni menjen, szívesebben menne az egészségtant tanulni! Milyen nagy szükségök van

erre a nőknek, de hát hol tanuljanak? A mit a felső leányiskolákban és képzőintézetekben kapunk, az egyrészt édes kevés, másrészt azt már el is feledtük és harmadszor: akkor nem is érdekelt bennünket az, a mi most, és ezt talán nem is lehet nekünk olyan nagy bűnül fölróni.

A statisztikai kimutatások szomorú bizonyságaim, hogy a kis gyermekek közt mily óriási a halandóság! Nézetem szerint e nagy számot sokkal alább lehetne szállítani, ha reánk egy kicsivel több gondot fordítanának és megengednék, hogy mi is tanuljunk. Ez talán nem is kerülne olyan nagy költségbe, s ez a költség busásan kamatoznék . . .

Az ebből kifolyó hasznot csak az láthatja át, a ki elgondolja, hogy a kis gyermekek élete egészen az anya kezében van. Nemcsak az egészséges, de a beteg gyermek körül is sokkal többet tehet a legtudósabb orvosnál is. Tapasztalásból tudom, hogy *a kis gyermekeknél minden betegség veszélyes;* náluk nem létezik u. n. nem komoly baj, gyengék lévén, náluk kis okok nagy okozatot szülnek, s az ő igazi orvosuk csak az értelmes anya lehet. De hát kinek jut eszébe a nőket erre tanítani? Erre épen úgy nem tanítanak bennünket, mint a chinai nyelvre.

Valóban nincs szánalmasabb dolog, mint azt látni, hogy a legműveltebb anyák is mennyire nem értenek az egészségtanhoz. Pedig nincs nap, nincsen óra, melyben ebbeli tudományuknak hasznát ne vehetnék. Ha elgondoljuk azokat a sok apró betegségeket, melyeknek a kicsinyek alá vannak vetve, a melyekkel annyi a baj, de a melyek miatt mindjárt az orvost fárasztani resteljük, és csak akkor fordulunk hozzá, ha már a baj nagygyá nőtt; ha elgondoljuk, hogy a kicsinyeknek az orvosság sokkal többet árt, mint a mennyit használ; s végre, ha elgondoljuk, hogy a legtöbb nagy bajt el lehetett volna kerülni, ha az anya értene csak egy kicsit is ahhoz, a mit kizárólag az orvostól kell várnia: lehetetlen át nem látnunk, hogy a nőket, különösen a fiatal anyákat, több egészségtanra, és a gyermekbetegségek helyesebb ismeretére megtanítni mulhatlanul szükséges.

Nem ritkán tudatlanságával maga az anya lesz okozója gyer-

meke halálának. Szemtanúja valék, hogy egy gyermekéért rajongó anya lázas fiacskáját zajos és fárasztó játékkal mulattatta; a helyett, hogy a lázt igyekezett volna csillapítani, még fokozta a játék által. Szegény asszony, nem is sejté, hogy ezzel a játékkal ölte meg gyermekét . . .

A kicsinyek gyomorbaját egészen figyelmen kívül hagyják, azt mondván: foguk jön. Pedig nagyon sok kis gyermeket pusztít el a gyomorbaj, melyet egy kissé helyesebb étrenddel nagyon könnyű lett volna helyrehozni, de mikor az orvoshoz folyamodnak, már akkor legalább is kétes. Mennyi babonát és ügyetlenséget követnek el még akkor is, ha a baj nagyobb s hirtelen jelentkezik, pl. bele esnek cseber vízbe, paszujt vagy más egyebet dugnak orrukba, fülökbe, vagy valami torkukon akad, szóval ezerféle dolog adja elő magát, melyek a milyen csekély tudományt, de épen olyan gyors segélyt igényelnek, és ilyenkor a kitől gyors segélyt várnának — az anya tehetetlen az ő kétségbeesett aggodalmával és tudatlanságával.

Azért kérem az illető köröket, ne vessék meg az én szerény okoskodásomat csak azért, mert egy tudatlan asszonytól származik. Vegyék számba a mi helyzetünket és ne csak fainkat, hanem minket is tanítsanak egészségtanra. Majd rászoktatjuk mi a fainkat egészségük megvédésére örömest és könnyen. Mert tudjuk azt, hogy a mit a gyermek iskolás kora előtt megszokott, azt a szokást nem egykönnyen hagyja el. Már a négy éves gyermeket meg lehet szoktatni, hogy felhevülve ne igyék hideg vizet, meleg szobából ne menjen ki könnyű szerrel, a mely étel neki árt, abból ne egyék stb.

És nem fogunk elkövetni olyan dolgokat, a milyeneket most a legműveltebb családoknál is láthatni, pl. a csecsemőnek minden ételből adnak, hogy ne legyen kényes, az új szülöttet egész hideg vízben fürösztik, hogy edződjék, a kis gyermeket kiviszik a jégre korcsolyázni, hogy szokjék a hideghez stb.

Azért újolag esedezem, tanítsanak minket is rendszeresen egészségtanra. Ez lesz a leggyorsabb, legközvetlenebb és legkevésbbé költséges segély az ember-anyag megmentésére.

(Kolozsvár), Török Istvánné.

A SERDÜLŐ LEÁNYOK OLVASMÁNYAIROL.

Az őszi eső egyhangú csepegése és a ködös napok homályossága eszembe juttatja gyermekéveimből azt a boldog időt; a mikor még ezt a minden évben megújuló önkénytelen szobafogságot legkellemesebben olvasással enyhítettem. Legkellemesebben az igaz, de őszintén megvallva, nem mindig a leghasznosabban.

Ha most visszagondolok mindazokra az olvasmányokra, a melyekkel én akkoriban szellemi táplálékra vágyó lelkemet kielégíteni igyekeztem; kénytelen vagyok önmagam iránt szánalommal lenni. Még ma is elrémülök tőlök, pedig most már csak az emlék él bennem; hát még akkor mennyire a rémület igézete alatt tartottak!

Szinte látom magamat, a mint senkitől észre nem véve, egy nagy fekete bőrdíván sarkába húzódva keserves könyhullatások között olvastam a Hoffmannféle történeteket és Schmidt Kristóf elbeszéléseit. De ugyan melyik gyermekleány érzékeny szíve ne indulna meg, például a Hoffmann «Két Árvá»-jának minden gyermeki képzeletet felülmuló szenvedésein. Viszont annak a gyermeknek is kőszívűnek kellene lenni, a ki Schmidt Kristóf «Genovévá»-jának vagy «Virágkosará»-nak történeténél érzéketlen maradna. Átszenvednek ezen történetek hősei, külön-külön minden egyes, talán minden elképzelhető iszonyú helyzetet, a mi csak emberi lények számára létezik. Tengeri rablók, lelketlen ültetvényesek, kőszivű lovagok, durva börtönőrök és leggonoszabb gyilkosok kezeibe jutnak, a kiknél már jó előre tapasztalhatják a pokol kínjait, úgy lelkileg, mint testileg. Talán ha a vétség csakugyan valami rendkívüli nagy volna, nem találnánk a bűnhődést olyan nagyon sok-

nak és igazságtalanságnak; de sajnos, hogy az erkölcsi ok vagyis emberi tévedés, soha sem áll arányban a vezekléssel.

Ebben a tekintetben mind a két ifjúsági író megegyezik, azzal a különbséggel, hogy míg Hoffmannnál a szerepet vivő gyermek mindig önhibája miatt jut a bajba; addig Schmidtnél a hős többnyire ártatlan és az igazság csak későn, évek múlva kerül napfényre. Schmidt tehát a fenálló erkölcsi világrenddel szemben, homlokegyenest ellenkezőt akar velünk elhitetni, mert hiszen minek legyen valaki jó és erényes, ha a méltatlan vád olyan könnyen hitelre talál és ha a világ süket marad egy addig hibátlan lény önvédelme előtt.

Nem azért merészlem vádolni Schmidt ebbeli izlését, hogy talán mellette Hoffmannt jobban kitüntessen, mert szerény véleményem szerint épen olyan nagy hiba egy gyermeket csekély erkölcsi vétség miatt megszenvedtetni, mint valakit ártatlanul megvezekeltetni. Mindenki tudja, hogy a gyermek ha vét, nem bűnből és arra való hajlamból, hanem legtöbbször félelemből, könnyelműségből vagy vezető kéz hiánya miatt botlik.

Nagyon természetes, hogy ez a különös és egészen sajátos felfogás nem találhat visszhangra egy olyan gyermek, lelkében a ki józan nevelése következtében jóformán fogalommal se bír ilyen túlhajtott erkölcsi és lelki állapotokról.

De nem tekintve az erkölcsi tartalmat élénken eszemben van az is, hogy ezen történetek olvasása közben az ember milyen tökéletesen idegen világban érzi magát, értve a történelmi és földrajzi háttért.

Schmidt Kristóf különös és ki nem elégítő okok miatt a lovagkor iránt viseltetik kiváló előszeretettel, daczára annak, hogy az ő fellépése idejében ez a kor, eszméivel együtt, már régen sírba szállott. Nem tudom elképzelni, hogy mi volt a szándéka evvel az írónak. Talán az általa mintegy főczélul kitűzött vallásos érzület emelésének szolgált alkalmas keretül vagy talán a gyermek képzeletét akarta foglalkoztatni a lovagkor kalandos és regényes képeivel? Különben mindegy, akármi volt előtte a czél; azt az egyet mindenesetre elérte, hogy egy olyan világba ragadta a gyermek lelkét, a

mely már ismeretlensége miatt is fokozta a történet titokzatos hatását. Ilyen tárgy, ilyen távolban fénylő kor, hogyne gerjesztett volna félelemmel vegyült élénk részvétet a szenvedő hős vagy hősnő iránt. Saját magamra gondolok, a mint lázasan kipirulva, rémült arczkifejezéssel követtem az elbeszélés hősét a magas lovagvárakban, földalatti tornáczokban, sötét börtönökben, üldöztetve szigorú pánczélos lovagok és szívtelen várúrnők által. Persze minden épen olyan érthetetlen és elképzelhetetlen volt előttem, mintha valaki a tündérek országát kisértené meg leírni nekem. Lovagvárat, börtönt; felvonó hídat soha sem láttam még akkor, a mi nem is olyan nagy csoda egy gyermekleánynál, sőt nemcsak akkor, hanem még most sem láttam, hiányozván erre a kedvező alkalom.

Másik kedvencz ifjúsági írónk még tovább megy. Hoffmann történeteiben legnagyobb szerepet játszik a tenger, tengeri hajók, tengeri rablók, tenger mellett levő városok és azon túl fekvő messze tartományok. Amerika, ültetvényeseivel és rabszolgáival leginkább szerepel meséiben. Épen olyan ismeretlen és érthetetlen világ volt ez előttem, mint Schmidt lovagkora. Tengert nem láttam soha és valószinűleg sok más emberrel együtt, soha sem is fogok látni. Még most is nagyon nehezen bírok elképzelni magamban egy irtózatos tengeri vihart, hát még akkor! Sőt épen olyan nehéz elképzelnem egy tenger mellett fekvő nagy várost, emeletes hajóival, vagy a távol Amerika ültetvényeseit, fekete rabszolgáit, kávé- és rizsföldeit. Egy szóval majdnem minden a fantaziára van bízva, a nélkül, hogy csak reménye is lenne az embernek talán majd később több valósághoz jutni. Őszintén megvallom és merem állítani, hogy nemcsak én vagyok az egyedüli, a ki így van vele, de még tapasztalt és érett gondolkozással is segítségül kell hívni a képzeletet, ha csak némileg is bele akarnánk magunkat találni az említett viszonyokba.

Mindezekre azt mondhatná valaki, még pedig teljes joggal, hogy sem Schmidt, sem pedig Hoffmann, nem írták műveiket a magyar serdülő ifjúságnak, hanem saját nemzetök gyermekeinek. Kételkedem ugyan abban, hogy a német gyermekek járatosabbak volnának ebben a tekintetben, mint a mieink, de legalább az e

műveket átlengő szellem megegyezik az ő nemzeti érzelmeikkel. Nem magyar gyermekeknek szánták, nem a magyar földet írják le, nem a magyar nemzeti életet ismertetik és mégis magyar gyermekek olvassák! Olvasták az én gyermekkoromban, pedig már akkor is messze el voltak maradva a mai kor felfogásától és nagy bánatomra olvassák még most is. Szívemből kívánom, bár jönne el már az a boldog idő, a mikor Schmidt és Hoffmann helyett, a mi saját nemzeti íróink csepegtetnék serdülő ifjúságunk lelkébe az örök szépet és jót. El kellene követni mindenkinek mindent, hogy leszorítsuk ezt a sok idegen érzelmű és szellemű külföldi ifjúsági írót.

Minthogy pedig még most ilyennemű irodalmunk nagyon kezdetleges lábon áll, egyelőre nem kellene olyan iszonyú és okadatolatlan ellenszenvet éreznünk a nagy közönségnek szánt szépirodalmi művek iránt. Minden édes apa és anya azon van, hogy a legerősebb lakat alá zárjon serdülő leánya elől verset, regényt, elbeszélést vagy színdarabot. Hogyha pedig véletlenül még is kezökbe kerül egy Jókai-regény vagy egy Szigligeti-féle vígjáték; akkor rögtön készen van a legszigorúbb itélettartás. A könyvet elkobozzák, az írót lerántják, magát a tettet vételnek nevezik és a tartalmáról oly titokzatos módon nyilatkoznak, a mi az ifjú leányka már amúgy is felcsigázott kiváncsiságát a legnagyobb mértékben felingereli.

Pedig ha ezek az aggodalmas szülék és nevelők megkérdeznék önmagoktól, hogy tulajdonképpen mi az, a mi a felnőtt embereknek szánt szépirodalmi művekben annyira veszedelmes; úgy én azt merem állítani, nem tudnának rá határozott feleletet adni.

Mert, hogy szerelem fordúl elő bennök, az csak egészen természetes dolog. E nélkül nincsen egyetlen egy tündérmese sem. Hófehérke férjhez megy, Hamupipőke hasonlóképpen. Különben ezt épen úgy tapasztalhatja az életben is. Családja vagy ismerősei körében is történik mindig ilyen eset. Egy serdülő fiatal leányka tudja már azt, hogy ez világrend és bizonyosan nem is talál benne semmi különöset.

Lehet, hogy attól félnek talán a szülők, miszerint gyermekök

regényhősnőnek fogja magát képzelni, ugyanolyan tulajdonságokat akar majd önmagában felfedezni és evvel elveszti kedves természetességét. Meg is történnék ez nagyon gyakran, ha nem állna minden fiatal leányka mellett egy-egy őrző angyal, édes anyja képében, a ki meg tudja óvni minden beteges képzelgéstől. Minden édes anya tudja azt nagyon jól, hogy ifjú leányának erkölcsi alapja mennyire erős és tudja azt is, hogy tizennégy éves korában, ha józan gondolkozású, vallásos, szerény, meg is fog maradni mindig ilyennek. Nem kell az ilyen gyermeket félteni a regénytől vagy színdarabtól, édes anyja segítségével odáig jutott már, hogy önkénytelenül is elfordul, megveti a gyönge, semmit mondó jellemeket és bámulja a nagyot, a nemest.

De mit is árthatna egy ilyen tiszta fiatal léleknek Arany «Tóldi»-ja vagy Jókai «Mire megvénülünk»-je. Nem teszi-e még tisztábbá lelkét Arany kedves szenvedő Piroskája vagy Jókai pozsonyi kis bájos német leánykája. Miért ne olvashatná egy ilyen fiatal leányka Eötvös regényeit, továbbá a Kemény Zsigmondéit vagy Jósika Miklóséit?

El tudnék sorolni még számos nevesebb írót, a kinek műveit lehetséges, sőt szükséges volna serdülő leányaink kezébe adni. Legalább elkerülhetnénk vele azt a kellemetlen benyomást, a mit akkor éreznek, ha 16—17 éves korukban kilépnek a társaságba és ott nem képesek tovább vezetni egy eszmecserét, a mely szépirodalmi termékekről folyik. Láttam már ilyen helyzetben többször fiatal leányt, a ki homloka széléig elpirult szégyenében, ha nem tudta megnevezni pl. az «Ember tragédiája»-nak hírneves szerzőjét. Ilyenkor kedvem lett volna kérdőre vonni azt a nevelőt, a ki nevelésében ezt az egyik legszükségesebb pontot figyelmen kívül hagyta. Nincs annál égetőbb szégyen, mint ha tudatlanságunkat kell elismerni, ha csak némán is, épen kortársaink előtt, a kik hozzánk hasonló körülmények között nevekedtek fel. Pedig az ilyen gyermek legtöbbször ártatlanul szenved, nevelőinek megmagyarázhatatlan ellenszenve folytán a szépirodalmi művek iránt. Keservesen jut eszébe az a sok korholó szigorú szó és könyörtelen eljárás minden kedvesebb vagy érdekesebb olvasmányával szemben. Hátha még

látja, hogy a vele együtt felnövekedett leányok épen nem rosszabb, sőt sokkal emelkedettebb gondolkozásúak mint ő!

Miért legyünk tehát olyan előítéletesek a regényekkel szemben. Hála Istennek, van elég választékunk, nem kell okvetetlenül minden selejtes és haszontalan művet leányaink kezébe adni. Ha a hazai irodalommal készen vagyunk, elővehetjük a külföldi regényeket. Itt sokkal dúsabb a választék és még inkább találunk írókra, a kik a serdülő kor számára írnak, mint nálunk. Sohasem felejtem el, hogy milyen mély benyomást tettek reám a német regényírók kedves családi körben mozgó művei. Marlitt «Aranyos Erzsiké»-je, a ki szívének jósága által annyi boldogságot tudott maga körül teremteni vagy «Gizella grófnő»-je, a ki feláldozta rangját, vagyonát, hogy a szülei által elkövetett vétket csak némileg is jóvá tehesse.

Hát még az angol regények kedves, vonzó és életteljes alakjai. Lehet-e valami eszményibbet képzelni, mint pl. Goldsmith «Wakefieldi pap»-jának háza és élete; az ő tiszta szívök egyszerűsége még tévedéseikben is megható. Milyen bámulatos és tiszta szépségben áll előttünk ifjabb leányának nemes lelke. Változhatatlanul, tántorodás nélkül halad a maga útján és nem hagyja el a szerencsétleneket, ha meggyőződése szerint méltatlanúl szenvednek. Mennyire megveti mind azt a mi hiúság és csak külső máz; de annál nagyobbra becsül csak egy szót is, a mi igazán szívből fakad.

És mennyivel jobban élvez egy ilyen regényt olyannak a lelke, a kit még más gondok nem bántanak. A mikor még édes gondtalanságban repülnek el felette a napok és az órák, anélkül, hogy tudná, milyen nehéz az élet. Ha már egyszer elkezdődnek az élet vagy a jövő feletti gondok, vége minden nyugalomnak vagy legalább is nagyon ritkán adhatjuk át magunkat csupán csak az olvasás gyönyörének. A legszebb, legideálisabb helyen félbeszakítanak bennünket kötelességeink; s nehéz gondjaink másfelé terelik figyelmünket.

Óh ne vonjuk el hát ifjú leányainkat ettől a nemes, igazán hozzájok méltó élvezettől. Hadd legyenek boldogok, a míg csak

azok lehetnek könyveikben, hadd gyönyörködjenek a világirodalom kimeríthetetlen kincseiben. Hiszen nekik ez olyan kincs, a mit tőlök soha senki el nem vehet; megmarad az, ott tündöklik az minden leírt betűjökben, minden kimondott szavokban.

Találjanak itt kárpótlást mindazért, a mit a világ tőlök megtagadott, mert ez az egyedűli élvezet az, a mi elfeledteti velünk a vagyon, születés vagy társadalmi állás különbségeit. Az író, a költő egyenlőn boldogít szellemével mindenkit és ezt az egyetlen közös áldást megvonni leányainktól nemcsak hiba, hanem helyrehozhatatlan bűn volna.

Vámossy Ilona.

HETÉNYI NEZETEI A NEMZETI NŐNEVELÉSRŐL.

A negyvenes években a «*Magyar Tudós-Társaság*» gyakrabban foglalkozott nevelésügyi kérdésekkel is; az általa eme korban kibocsátott íratok közt több oly neveléstani jeles munkát találhatunk, a melyekből még ma is igen sokat tanulhat a magát tovább képezni hajlandó tanító és nevelő.

Az Akadémia által régebben kiadott ezen kitünő művek között kétségkívül a legjelesebbek közé tartozik az a pályakoszorút nyert lélektani munka, a melynek címe: «*A lélektudománynak nevelési fontossagáról*».

E könyvet Hetényi János, Komárommegye *Ekel* községének ev. ref. lelkésze, Akadémiánknak egyik legtevékenyebb tagja írta, a ki 1786. évben született Ekelen, ugyanazon paplakban, a melyben munkás életét az 1854. évben be is fejezte.

Ha Hetényi egyéb művet nem hagyott volna is hátra, mint ezen lélektani kérdésekkel foglalkozó könyvét, nevét mégis a legjelesebb magyar pedagógusok nevei közé kellene sorolnunk; mert e munkában a nemzeti népnevelésügynek legfontosabb kérdései alaposan és mély bölcsészi felfogással tárgyaltatnak olyannyira, hogy bízvást elmondhatjuk, miszerint nincs hozzáfogható olyan lélektani munka a magyar irodalomban, a melyből a magyar tanítók és nevelők a «*nemzeti nevelés*» lényegéről, czéljáról és eszközeiről behatóbb ismereteket meríthetnének. Ugyanezért folyóiratunk csak elismeréssel adózhatik a «*Népnevelők Lapjának*» azért, hogy Hetényi műveinek tüzetes tanulmányozására buzdította a magyar népnevelőket folyóiratunk belmunkatársának, Péterfy Sándornak azon terjedelmes tanulmánya által, a melyben jeles pedagógiai irónk műveivel

foglalkozik s a magyar tanítóságot arra buzdítja, hogy szentelnének ünnepet Hetényi születésének századik évfordulóján, a legjelesebb magyar népnevelők egyikének.

Hetényinek «*A lélektudományok nevelési fontosságáról*» írt művében a nőnevelésről is több érdekes és tanulságos részletet találhatunk. Ezen részletekből a következőket közöljük olvasóinkkal:

*

A népnevelést a nőnem nevelésén kell kezdeni, mint az első és kezdő nevelőkön; mert legtöbb függ az első és a kezdő nevelőktől. Nem a puszta szó, nem a tanítás, papolás, intés és katekizálás adja meg a nevelés kezdetét, alapját; épen nem, hanem azon körülmények, a melyek között a kisdedek nevelkednek. A kisdedkorban látott, hallott, tapasztalt dolgok tömege hat a gyermeki lélekre a legerélyesebben. Ezek határozzák el a növendékember sorsát. A szülők vagy nevelők körében adott jó vagy rossz példa, helyes vagy helytelen szokás és szoktatás elhatározó benyomásokat hagynak hátra a gyermekeknek viaszszabású lelkében. A szóval való tanítás csak a kifejlettebb, mívelt lelkekre lehet hatással; a kisdedeknek és a néptömegnek látvány, példa és szoktatás kell. A milyenek az anyák, olyanok lesznek gyermekeik.

Ha tehát azt akarjuk, hogy jobbá, boldogabbá legyen a világ és hogy mindenki híven teljesitse főbenjáró kötelességét, úgy kezdjük az emberi társadalom nevelését és megjavítását az anyákon, a nőkön, és csodálni fogjuk azt a változást, a mely ennek folytán az emberiségen végbe menend. Minden romlottság az anyák romlottságában találja meg kútfejét. Az emberben rejlő természeti jó hajlam az által fojtatik el a gyermekek legnagyobb részében, hogy a szülői ház szelleme fonák irányt vesz. Hol a családi élet visszás, fonák, hol az apa nem vonzódik övéihez, hol elsülyedt az anya becsülete, hol régi szokások nem erősítik a vérség kapcsait, hol a család olyan, mint a bomlott kéve és a házi tűzhely olyan ízetlen és kelletlen minden egyes családtag előtt, hogy azok csak a házon kívül kereshetnek és találhatnak szórakozást, kedélyes otthont: ott nem nevel-

kedhetnek jó, erényes emberek. A szülői házban, a család szellemében pedig kétségkívül az anya a legfontosabb tényező.

Művelt, nemeslelkű anyák a legbiztosabb alapjai nemcsak a családi, hanem az állami jólétnek is. Ezen, az életből merített nagy igazságot a történelem is igazolja; mert figyelmezzünk csak azon emberek életrajzaira, kik valaha nagy dolgokat cselekedtek és a késő maradék tiszteletét is kivívták, nemde, úgy látjuk, hogy mindnyájok szívét és elméjét a derék édes anya képezte, oly anya, ki dicsősége volt nemének és a kiről örökség szerint szálltak át a szülöttekre a finom érzelmek, és az emberiséget boldogító elvek és erkölcsök.

Méltó dolog tehát, hogy a magyar nőnem nevelésének ügye foglalja el úgy a törvényhozásnak, valamint a népnevelőknek fő gondját; mert Corneliákat, Szilágyi Erzsébeteket, Zrinyi Ilonákat vesztünk el, ha ezen nemzeti kincseinket elhanyagoljuk, pedig ezekhez képest arany- és ezüstbányáink csak semmik és figyelemre sem méltók.

És nem is félhetünk attól mi egy cseppet sem, hogy a nőnevelésre fordítandó gondunk sikertelen maradhatna; mert a magyar nőknek szellemi sajátsága teljesen megfelel ama testi szépségnek, a melyet méltán bámul a művelt világ minden egyes jeles fia, kit hozzánk vezet sorsa. Még nálunk az álműveltség sem rontotta meg annyira a nőnemnek felső-, közép- és alsó-osztályait, mint egyikmásik idegen országban.

Hazánkban lelki nyavalyának ítélnék még azon természetelleniségeket, a melyek az Angol-, Franczia- és Olaszországban a nőnem jellemét a nagy többségnél eltorzítják. A világ első nemzeténél a britteknél az asszonyok nagy része, kivált a felső körökben, a szigorú etiquettenek mindent feláldoz; eredeti kívánván lenni, a közönségesnek, az utféliségnek esküdt ellensége; mindig síma, mint tükör, de tűz, melegség és kedélyesség nélkül való. Az ily angol nőkben lelkesedés nem támadhat; a tetszésvágy náluk nagy gonddal ápolt tudományt teremt; szigorúan arisztokraták, szeszélyesek és a nagy lélek daczára, mely tagadhatlan sajátságuk — épen nem bájolók. A franczia nők nagy részénél pedig ezekkel épen ellenkező vonások alkotják meg a jellemet. Sok franczia nő a külső, igen felü-

letes illedelmi szabályoknak majdnem minden mást fel képes áldozni. A franczia nőnevelés a legtöbb esetben csak azt czélozza, hogy a nő a társaságokban fényeskedni tudjon és ha lehet, neme fölött álló műveltséggel ragyogjon és a szemet káprázztassa; tanulnak ott a nők mindenféle tudományt és ügyességet; csak azt az igazságot nem tanulják meg, hogy az asszonynak az a legfőbb rendeltetése, hogy jó feleség s jó anya legyen, és hogy a nő központja, napja a családi életnek, melynek gépezetében nem ő ugyan az első kerék, de azért mégis a legfontosabb. A franczia nők nagy része csak tündökölni akar; ezért ők még a szépművészeteket is nem ízlésük kiképzése és nemesítése czéljából avagy saját belső gyönyörűségök kedvéért tanulják, hanem azért, hogy általuk feltűnhessenek. Az olasz nők nagy részéről is azt állítják az utazók, hogy sokféle nevelési, jellembeli hibában szenvednek.

A magyar nők nagy része ellenben, legalább azon körökben, hol a magyar erkölcsök tiszteletben állanak, szeretetreméltó egyszerűségben él és ennek kedvelője mindenekfelett. A magyar nő ép testben és lélekben; drága idejét a magyarosan nevelt nő nem tölti el a pipere-asztal mellett, miként a franczia, és nem öli el életének drága óráit az illedelem szabályainak tanulásával és begyakorlásával, miként az angol nők egy része. Főgondját a magyarosan nevelt asszonynak a háztartás képezi. Szereti ugyan a lelkes, jeles írók műveit olvasni; de nem akar, mint műbíráló kitünni a kékharisnyás angol nők módjára; olvas ő azért, hogy egy kis szellemi életet is vihessen házi körébe és hogy különben örök egyformaságú foglalatosságait a költészet bájos fényével övedzhesse körül. Szereti ugyan a magyar nő is a síma nyelvű legyeskedőket és hírhordókat; de keleti méltósággal távol tart magától minden aljas hizelkedőt. A magyaros nő természetes akar lenni mindenütt és mindenben. Tiszta keblűségét féltékenyen óvja és őrzi akár elvből, akár becsületérzésből, akár másból. Háza népe az ő kis kedvelt és mindennel fölérő nagyvilága. Nemzetünk dicsőségére legyen mondva, hogy sok oly széplelkű magyar nő van, a kire méltán ráillik, a mit Széchenyi István a nőkről imígy mondott és írt: «Ők a polgári erény és a nemzet védangyalai, mely náluk nélkül soha ki nem fejlik, vagy ha

kifejlik is, nemsokára elhervad: ők vonnak minden körül bájt és életet.»

Azonban mindezek daczára nem lehet állítanunk, hogy a nőnemnek gondosabb nevelésére nálunk égető szükség nem volna. Ha az alsó osztálybeli nőket és azok tömegét szemügyre veszszük, lehetetlen észre nem vennünk, hogy milyen nagy azok között a neveletlenség és a műveletlenség. Vagy épen nem, vagy pedig csak igen gyarló iskoláztatásban részesül a magyar nők alsó osztályának legnagyobb része s az iskoláztatás hiányát ezeknél nem képes a családi, az anyai nevelés sem pótolni, miként ez a középosztálybelieknél megtörténhetik és meg is történik kevés kivétellel.

Nagy baj általában továbbá az is, hogy a mi főrendű leányainknak többnyire idegen nevelőik vannak és hogy alig akad a nevelőnők között egy-kettő, a ki maga is magyar szellemben nevelkedett volna.

Főrendű családjainkra, valamint az egész magyar nemzetre átokként nehezedik az a körülmény, hogy nem veszik vagyonosabb családjaink valamennyien kellő figyelembe azt a nevelési sarkelvet, hogy *a szülék, ha lehet, soha idegenekre, másokra ne bizzák a nevelés szent kötelességeit, hanem teljesítsék azt lelkiismeretesen maguk.* Így akarja ezt maga a természet, ama nagy nevelő; mert különben miért oltott volna oly kimondhatatlan nagy szeretetet a szülők szívébe saját magzataik iránt? De a gyermekek keblében is hatalmas visszhangra talál ez a nemes érzés; ők is mindennél jobban szeretik szülőiket; már t. i. azokat, a kik nemcsak nemzették és szülték, hanem a kik ápolják és föl is nevelik őket. A szülők és különösen az anya iránt való szeretet és ragaszkodás megnemesíti a szíveket és ennek megbecsülhetetlen haszna a nevelés körül abban rejlik, hogy ez teremti meg a gyermeki lélekben a szülők iránt való bizalmat és az engedelmességet, mely két dolog nagyban megkönnyíti a nevelés nehéz munkáját. A gyermekeknek a szülők irányában mutatkozó vonzalma és ragaszkodása eleintén ugyan csak a puszta megszokásnak és a szükségnek gyümölcse; de lassankint átalakul ez a legnemesebb és a legnemesítőbb hatalommal bíró érzelemmé.

Meg is tetszik aztán az ezen szent forrásból táplálkozó nevelés

áldott hatása a növendékeken, főleg a nőnembelieken; mert csakugyan más szellemük és szívük és jellemük van az olyan nőknek, a kiket a gondos anyai kéz és szív meg ész nevelt, mint azoknak, a kiknek kiképzése az olyan béreslelkű idegenekre bízatott, a kiknek lelkükből hiányzik az édes anyai érzelemnek isteni ereje.

Fájdalom, hogy honunkban is, a felső körökhöz tartozó leányok közül csak oly kevésnek jut az a szerencse osztályrészül, hogy az anya szeme vagy anyai érzülettől áthatott lélek körében serdülhetne föl. A nagyvilági szokások szerint élő főúri nők nagy részét elidegenítik a hiábavaló szokások és foglalatoskodások saját véreiktől, gyermekeiktől.

A gazdag családok leányai, kiket 6—7 éves korukig nem ritkán egészen közönséges lelkekre bíznak; a műveletlen dajkák kezeiből többnyire idegen származású nevelőnők kezeibe kerülnek.

Ezek közt az idegen nevelőnők között pedig — tisztelet a kivételeknek — igen sok a selejtes. Vannak köztük fecsegő természetű, hiú, felületes műveltséggel bíró frauczia nők, kik «savoir vivre»-jükön kívül igen keveset tudnak és otthon, saját hazájukban bizonnyal senki sem bízná reájuk a leányok nevelését, mert alig értenek a legkezdetlegesebb dolgokon kívül egyebet; de azért úgy tesznek, mint hogyha mindenhez értenének. Vannak ismét más nevelőnők, a kiknek egyebük sincsen az előkelő származásnál s a kik aztán épen azért egyébre sem képesek, mint hogy azt csöpögtessék növendékeik szívébe, a mi náluk betölti csordultig az egyébként üres szívet és üres fejet, t. i. azt a gőgöt, a mely megmérgezi a lelkeket. Akad közöttük továbbá sok olyan nagyon is fiatal német leányzó, a kit valamely híres leánynevelő intézetben képeztek ugyan, de az igazi műveltségre nem tudtak fölemelni; az ilyenek aztán szajkó módra törik, csevegik a franczia nyelvet s rendesen annál negédesebbek, minél alantasabb szülőktől származtak, és annál inkább lenézik a magyart, minél apróbb és minél műveletlenebb az a germánfaj, a melyhez ők tartoznak. Végre vannak a nevelőnők között is oly rút lelkű kalandornők, a kik romlott erkölcseiket gondosan el tudják takargatni a szülők szemei elől; de mérges kígyókként hatnak alattomos üzelmeik által az ifjú lelkekre, ha egyszer

sikerült azokat titoktartó szövetségeseikké szédíteni. Bizony elkomorodik lelkünk, ha meggondoljuk, kiknek van a kezében számos jeles családunk leányainak nevelése.

Beteges nézet az, hogy a nőnevelés sarkalatját a franczia nyelven való fecsegés megtanulása képezi és hogy az az anya, a ki arról gondoskodott, hogy a leánya a franczia nyelven is tudjon társalogni, már megtette anyai kötelességét.

Az édes anyák között azok a fénylő napok, azok az Uristennek palotás hölgyei, a kik maguk nevelik leányaikat nemesen érző, világosan gondolkodó, nemzetünkhöz szeretettel ragaszkodó, szerény, munkás nőkké.

Javítanunk kell tehát a magyar nőnevelés ügyén úgy lenn, mint fenn; mert biztosak lehetünk arról, hogy ha valaha honunkban a közértelmesség és erény mindenekre kiterjedő nemzeti jólétet hoz létre, úgy e közjót a nemeslelkű művelt nőknek, anyáknak fogjuk köszönhetni; mert ő tőlük tanulhatják majdan nagyjaink is, kicsinyeink is nemcsak a nemzeti nyelven való ékes szólást, hanem az igaznak, jónak és a szépnek szeretetét, már a kisdedkortól kezdve.

Nagy baj az, hogy a legtöbben, a kik iskoláinkban leányainkat tanítják, nem ismerik a nőiség, a leányiság igazi jellemvonásait és épen ezért nem is lehetnek képesek a gyöngédebb, szendébb női természetes jellemnek fejlesztésére.

Tudnia kellene annak, ki a leányokra nevelőleg akar hatni, hogy a nőiesség lényege nem az erőben, hanem a kellemben rejlik. A valódi nőnek külseje, arcza, öltözete, járása, kelése, beszéde, gondolatait kifejező mozdulata kellemesen hat reánk, bájt lehel. Érzékeny becsületérzés, szemérmetesség, szenvedélyektől ment nyugodtság, türelem, külső és belső tisztaság a kellemnek nyilvánulásai a nőben. Míg a fiuknál a nevelés főelve a testi és a lelki erőkincs gyűjtésében áll; addig a leányoknál arra kell a nevelésnek törekednie, hogy bennük a kellemet kifejtse és az elfajulástól megóvja. E két fenséges emberi sajátságot, az erőt a fiukban, a kellemet a leányokban mint szentséget kell óvni, védni és ápolni a tanítóknak és a nevelőknek.

A leánynevelésnél nem szabad soha sem elfelednünk, hogy mire rendelte őket a természet, a teremtő. A nőnek hatásköre a házban, a családban lévén, háziasságra kell a leányokat nevelnünk; erre teremtettek ők, mert bennük minden arravalóság meg is található, a mi a családias, házias szellemhez megkivántatik.

Szép és sajátságos jellemvonás a nőben a *részletező szellem* — *l'esprit detail* — mely az igazi férfi jellemből hiányzik is. Ezt kell a leányokban kiválólag gondozni; mert ezen részletező szellem abban nyilvánul, hogy nem annyira a nagy és fődolgokra, mint inkább az aprólékos körülményekre és a mellékes dolgokra terjed ki a lélek figyelme. Az aprólékosságtól pedig igen sok függ a háztartásban és a családi életben. Nem szabad tehát ezen szellemet a leányokban sem elhanyagolnunk, sem a gyakori szórakoztatás, látogatások, mulatozások által elgyöngűlni vagy épen elfojtani engednünk; mert ha ezt megteszszük, a részletező szellemmel együtt kiöljük a nőből a tapintatot, a gyöngédséget, a bájt, s így a kellemnek legfőbb vonásait. A női jellemnek e nemes vonásait csakis az anyai lelkek fejleszthetik a leányokban. Ők tudják csak igazi példa által a lélekben fölébreszteni és nevelni a női szelidséget és azt a tetszésvágyat, mely nem a gyermekes hiúságban, hanem a kedvességben, gyöngédségben, tapintatban érvényesül.

A szép női eszményképben ártatlanságot, tiszta szeretetet, önfeláldozó hűséget, okos egyszerűséget találhatunk; láthatunk benne érzelmeket is, de nem az indulatok hevességét; mert a nő legjellemzőbb tulajdonsága nem a fölemelkedés, hanem a szépség.

Ámde hány leánytanító és nevelő képes arra, hogy növendékeinek szívébe ültesse jókor azt az érzést és tudatot, hogy a nőt a végzés szenvedésre, a betegek s a kisdedek ápolására, a férfiak nyerseségének szelidítésére, a férjek fölvidámítására, a ház belsejében folyó nyugodt, zaj nélkül való hatásra és alkotásra rendelte. Bizony, ha erre képesek volnának a tanítók, a nevelők, úgy nem volna olyan ritka madár a boldog házasság a nép alsó osztályaiban sem s nem volna oly sok szerencsétlen férj általában véve, kik elunván neveletlen vagy ferdén nevelt feleségük szeszélyeit vagy durvaságait — elmenekülnek saját családi tűzhelyüktől és oly helyeken keresnek

enyhülést, hol veszendőbe mehet egészségük, vagyonuk, becsületük és életüknek minden boldogsága, minek aztán lehetetlen, hogy káros következményei ne legyenek az egész társadalomra.

Hogy pedig növelésünk ügyén javíthassunk, szükséges, hogy mindenekelőtt komolyan foglalkozzanak tanítóink és nevelőink a lélektannal, mely biztos alapot és helyes irányt adhat a nevelésnek. A lélektanon alapuló nevelés nem akar kemény eszközökkel élni, mintegy erőszakot tenni az emberi természeten, hanem éles belátással tanulja ki előbb a növendékek természetét, véralkatát, hajlamait, vágyait, fogékonyságát és egyebeket, melyeket bizonyos jelekből kiismervén, jól tudja, mi okozza az erkölcsi romlottságot, mi bontja föl a lelki erők harmoniáját, szóval, hogy mi a baj kútfeje? melyet ha ismer, könnyű neki lélektani gyógyszerek által annak ellene dolgozni és az óhajtott egyensúlyt helyre állítani. Igy uralkodik a lélektudós nevelő szelíd hatalommal növendéke lelkén, így gyökerezteti meg az emberi érzéseket a még minden jóra fogékony szívekben, így hinti el a szép, a nemes és az erényes iránt való érzelmek magvait az előítéletektől megtisztított kebelben, melynek művelésére semmi kemény, embertelen eszköz azután nem kivántatik, csupán gondos ápolás és példaadással gyámolított nyájas vezérlés. Ezen nevelési rendszernek éltetője a *tiszta emberiség*, melynek érdekeit mindig szívén hordozza s előbb embert, aztán honpolgárt képez és irtózik azon terroristák modorától, kik vaskezekkel karolják át a népet, melynek erkölcsi gyöngéd fejlődését számba sem veszik; ugyanezért, mint számtalan példa mutatja, nevelési épületüket könnyen kigyulható vulkánra építik.

—r—

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA IRÁSBAN ÉS KÉPBEN.

Olvasóinknak minden bizonynyal van már tudomásuk arról a nagyfontosságú, sőt korszakos irodalmi vállalatról, a melynek czimét soraink élére helyeztük. Maga Rudolf főherczeg, a magyar trón fenséges örököse az, a ki a vállalatot megteremtette, s megteremtvén annak fővezetője és első munkatársa. A fenséges királyfi, a kire a népek millióinak hódolata vár, így hódol maga is a munka hatalmának és a kor szellemének: ragyogó példa, a melyet — mig a népek hálájuk könyűivel adóznak érte — örvendezve jegyez föl a történelem géniusza. A toll és rajzoló ón varázshatalmával oly tükröt alkotni, a mely hű képben tüntesse föl az osztrák-magyar monarchia földjének és lakóinak ezernyi változatosságát: az volt a czél s az eredmény: oly irodalmi vállalat, melynek jelentőssége nem fér meg az irodalom korlátai között, a mely egyike a legnemesebb és legfontosabb tényeknek a kettős monarchia történetében.

A napi sajtó kezdettől fogva örvendezve értesítgette a közönséget a nagy mű előkészületeiről, s nem volt magyar ember, a ki gyönyörűséggel ne látta volna, mint ül tanácsot a királyfi tudósokkal, írókkal és művészekkel. Rég letünt nagy idők emlékét idézték föl e hirek s Mátyás dicső uralkodása vetette fényét századok mélységéből a jövőbe.

A mult hó közepén már annyira haladtak az előkészületek, hogy a m. kir. államnyomda igazgatósága kibocsájtotta a mű tervezetét s a hozzá csatolt előfizetésre hivást. Ebből megtudtuk véglegesen, hogy az egész mű 14—15 kötetre van (nagy nyolczadrét) tervezve, mindenik kötet átlag 30 ívre terjed s azonos szöveggel fog megjelenni német és magyar nyelven. Az egyes kötetek füzetenként (minden hónapban kettő) fognak közrebocsájtatni s egy-egy két ívnyi füzet ára 30 kr.* A mű szerkesztésének szálait Rudolf trónörökös tartja kezében; de mind a német, mind a magyar kiadásnak megvan a maga külön szerkesztője és szerkesztő bizott-

* A munka terjesztésével mint bizományos a Révai Testvérek könyvkereskedő czége (IV. váczi utcza 11.) van megbízva.

sága. A magyar kiadás főszerkesztője Jókai Mór, a ki ragyogó szelleme és halhatatlan érdemei által ma valóban fejedelme a magyar irodalomnak; a szerkesztőbizottság és a munkatársak között nemcsak hogy ott találjuk a magyar irodalom és művészet minden kitünőségét, hanem köztük, a nemzet napszámosai között oly fenséges nevek viselői is helyet foglalnak, mint Stefánia főherczegasszony, trónörökösné, Klotild főherczegnő, József főherczeg és Fülöp, coburg-gothai herczeg.

A kibocsájtott tervezetben jelzett napon, deczember 1-én pontosan megjelent az első füzet, a nagy mű bevezető kötetének első füzete, a mely az osztrák-magyar monarchia általános leírását kezdi meg. E füzetet, tartalmának részletesebb ismertetése nélkül, nem mutathatjuk be méltóbban olvasóinknak, mint ha közöljük az előszót, a kettős monarchia földjének és népeinek azt az éles megfigyeléssel és költői hangulattal írt jellemzését, melylyel maga Rudolf trónörökös indítja útnak szivéhez forrt s népeket hódító vállalatát.

*

«Az osztrák-magyar monarchia eddigelé, daczára némely jó előmunkálatoknak, még mindig hijával van egy olyan népismei munkának, mely a jelenlegi tudományos búvárlatok magaslatán állva, a művészet annyira tökélyesült sokszorosító eszközeinek segélyével hazánknak és néptörzseinek teljes képét vonzó és egyuttal tanulságos modorban nyújtaná.

Az ezen monarchia határain belül élő népfajok tanulmányozása nemcsak a tudós elé tár tágas mezőt, hanem egyúttal az általános hazaszeretet emelésére sem csekély gyakorlati jelentőségű.

Mennél behatóbban vizsgáljuk az egyes népcsoportok jó tulajdonságait és sajátságait, úgy szintén azoknak egymástól szellemi és anyagi tekintetben való kölcsönös függését, annál nagyobb mértékben fog erősbülni azon összetartozandóság érzete, melynek hazánk népeit össze kell kapcsolni.

Azon népcsoportok, melyeket nyelvük, szokásaik és részben eltérő történelmi fejlődésük a népesség többi alkotó részeitől elkülönítettek, az által, hogy nemzeti egyéniségük a monarchia tudományos leíróinál az őket megillető elismerésre talál, bizonyára kellemesen lesznek érintve, s ez által egyszersmind felhíva arra, hogy szellemi súlypontjukat az osztrák-magyar monarchiában keressék.

Ezért bír nagy fontossággal épen hazánkban a népismének és segédtudományainak művelése; a mennyiben ezek, távol minden ki nem forrott elmélettől és minden pártszenvedélytől, azt az anyagot gyűjtik, a melynek segítségével egyedül lehetséges a különböző népfajok tárgyilagos összehasonlítása és igazságos megitélése.

Ez még eddigelé vagy épen nem, vagy nem a fentjelzett irányban

történt. Nem titkolhatjuk el magunk előtt, hogy a népisme épen Ausztriában és Magyarországon részesült sokkal kevesebb művelésben, mint Német-, Angol- és Franciaországban, sőt újabban Oroszországban is, noha mi ama szakerők fölött, melyek e föladatra képesek, talán épen oly mértékben rendelkezünk, mint a többi államok.

Jelent ugyan meg sok becses mű egyes népfajokról, de azok többnyire tudós szaklapokban vagy időszaki iratokban hevernek értékesítetlen, vagy, sajnos, többnyire külföldi kiadványokba vándoroltak át.

Ezért szülemlett meg bennünk az eszme, hogy az osztrák-magyar monarchiában ezt a dús, de ránk nézve még csaknem parlagon heverő anyagot egybegyűjtsük s ez által egy olyan munka létrehozatalát tegyük lehetővé, mely e monarchia határain belül az egyes nemzetek tudományos és művészi önérzetének megfeleljen s úgy az egész monarchiának, mint részeinek becsületére váljék.

És van-e állam, mely egy ily nagy műhöz a talajalakulás ellentéteiben oly gazdagságot, természetrajzi, tájképi és égalji tekintetben oly nagyszerű változatosságot egyesítve határai közt, a különböző népcsoportok néprajzi összetételében oly nagy mértékben nyújthatná a legérdekesebb képeket, mint monarchiánk? Ez ösztönzött bennünket, hogy e munkára vállalkozzunk. Az osztrák és magyar íróknak és művészeknek egész csoportja fogja e drága hazát írásban és képekben ábrázolni, körútra híva fel az olvasó világot kiterjedt országokon keresztül, soknyelvű népfajok között folyvást váltakozó képek által fogadtatva.

Bécs, e gyönyörű nagyváros, pompás palotáival, közepén az ódon István-templommal, sok százados nagyság e jelvényével, a fenséges Duna folyam partjain, körülfogva kies hegyek koszorújától, bortermő halmoktól és zúgó erdőktől, melyek termékeny rónákba olvadnak: oly szép, oly tisztes agg, s mégis örök-ifju és virágzó: ime olyan kép, a minőt a földnek semmi más fővárosa föl nem mutat.

Majd tovább vonulunk, végig a kies Alsó-Ausztrián, hol hullámzó vetések, gazdag rétlapályok váltakoznak a buja növényzetű Duna-ligetekkel.

Betekintünk a Wienerwald árnyas erdeibe; a suttogó tölgy és bükkerdőkön át mindig magasabbra jutunk a fenyvesek rengetegeibe, szűk völgyek, magas hegyek közé, elszórt hegyi falvak mellett, egész a felmagasló Schneebergig, hol a kopár bérczek oldalát kúszó fenyőbozót födi.

A hegyek során haladva találjuk Felső-Ausztria mészkőhegyeit, melyekben zeg-zugos alakulások, vadon völgyek és hegyszakadékok, kéklő tavak és zöldelő rétek váltakoznak; előttük egy viruló tartomány, átszelve a Dunától, behintve gazdag városokkal, falvakkal. Odább Salzburg emel-

kedik ki előttünk, e régi püspöki város, szürke házaival és templomaival, hajdani idők műemléke.

A hegyek egyre magasabbak lesznek; föltünik előttünk Tirol, e sziklaerősség, jégtakarta hegyek, őshegységek tömkelege; a havas egyik oldalán éjszaki növényzet, a másikon déli hő égalj tenyészete. Megállapodunk Vorarlbergnél, a szép Boden-tó partjain. Azután tovább a hegygerincz vonalát követve, a Tauern csillámló, hófedte lánczolata mentén, a gyönyörű zöld Stirián keresztül haladunk, melyben annyi egyesül: magas hegylánczok, végtelen rengetegek, kies dombok, s meleg verőfénytől ragyogó dús virányok. Aztán érjük Karinthiát és Krajnát, e szép tartományokat, hol annyi a só, oly vakítóan fehérek és szeszélyes alakzatúak a mészhegységek, hol a tenyészet és minden egyéb félig éjszaki, félig déli jellegű; ezeken áthaladva Görczön keresztül átkerülünk a Karsztra, mely kopár sziklahalmazaival, gyér növényzetével oly sajátszerű, a maga nemében oly egyetlen jelleget mutat. A fehér meztelen sziklák magasáról a gazdag szép Triesztet pillantja meg az utazó, délszaki buja kertek közepett, a kék Adria, a mi tengerünk partján; mélyen benyúló öblében vitorlaszárnyas árboczok erdeje van, melyeken monarchiánk és sok más ország lobogója repked s innen aztán tovább a sok sziget között a nagyszerűen szép Dalmáczia partjain, le egészen a fenséges Bocche di Cattaroig haladunk, hol mint óriás határkő emelkedik fel komolyfenségesen a Feketehegyek bérczтömege.

Majd éjszaknak fordul tekintetünk. Morvaországon, a kies dombokkal ékes és gazdag tartományon átkelve: Csehország, e termékeny fensík, terül előttünk, szép erdőpalásttal fedett hegyek koszorújától körülölelve; fenyvesek, zúgó patakok, halban dús folyók, jól mivelt, iparban gazdag földek, városok s mindazok között az aranyos Prága, magasan kiemelkedő Hradsinjával gyönyörködteti szemeinket.

Majd Szilézia hegyes-völgyes tájain s gazdag rónáin át elérjük a történelmileg hires, tisztes Krakót, az ősi Wawel-várral; onnan Galiczia rónáira jutunk, melyekre mélyen benyúlnak a Kárpátok őserdőkkel borított ágai s aztán városok és falvak között, virágzó fensíkon át, mélyen beásott medrű, éjszaknak irányuló folyókon keresztül elérjük a kisded erdős végtartományt, a szép Bukovinát, mely átmenetet képez a Kárpátok hatalmas hegyláncza s a határtalan sarmata sikság között.

Most átlépünk a Szent István koronája országainak területére: arra a földre, mely a milyen nagy, olyan gazdag szépségekben és a természet változó alakzataiban, körülölelve a nemes érczeket rejtő Kárpátok koszorújától, erdős hegységektől, melyek helyenként a havasok hegymagaslataig emelkednek, völgyeikben rejtve a hazai nagy folyamok ősforrásait. Erdős hegylánczolatokon át, délnek lejebb szállva, magunk előtt látjuk a

magyar alföldet, hol gazdag bortermő vidékek, nagy tavak tükrei, hatalmas folyamok, szélesen elterülő sárrétek, hullámzó vetések, dús tenyészet, homokbuczkás nyirségek, s a terjedelmes városoktól és mosolygó tanyáktól élénkített s a maga mélabús szépségében oly fenséges puszta gyönyörködtetik az utazó szemeit nagyszerű változataikban. Az ország közepén a gőzösökkel és teherhajókkal népesített hatalmas Dunának, a monarchia főéleterének partjain emelkedik az ország fővárosa, Budapest, ez oly szép és életerős, teljes virágzásában levő város, a politikai életnek, a szellemi kulturának s az ipar alkotásainak középpontja. Innen tovább kelünk Horvátország jól művelt, délien meleg vidékein át a fiumei pompás tengeröbölhöz s vissza megint a szlavon síkságon, az erdős Fruska Gora hegylánczon és a Száva mentén át az Al-Dunához.

Balról gyönyörű rónatáj, jobbról a magas szerb partok; hova tovább mind meredekebb sziklafalak közé jut a hatalmas ősfolyam, mig a Vaskapunál veszélyes szirtzátonyokon tör magának utat. A gyönyörű fekvésű Mehádián át, a régi római hőforrások mellett elhaladva, a hajdani román határőrvidék havasai közé érünk, honnan utunk a szép Erdélybe visz, mely az ős Szent István korona egyik drágaköve. Itt látjuk a hatalmas erdélyi havasokat, melyek magas falakként őrzik a határt. Kopár tetejű hegyóriásai nem alsóbb rendűek a Tauern bérczeinél; völgyeik, oldalaik zengő erdőkkel fedvék, halmos kiágazásaik szőlőkkel ékeskedők, méhökben sóval, aranynyal gazdagok. Ős városaiban régi műveltség tanujelei, tájképeiben a festői szépség mindenütt természeti érdekességgel párosulva.

Ezzel be van fejezve a nagy vándorút ez oly nagy, oly szép s természeti képekben oly gazdag monarchián keresztül. Galiczia éjszaknyugati typusa, éjszakon Csehország középeurópai faunája, az alpesi, a kárpáti hegyvilág, a magyar puszta, Dél-Tirol és Dalmáczia igazi délszaki növénytenyészete: e sok természeti változatosság mind egyesül monarchiánk területén. A törpe fenyő, mely föl a havasok jégmezejéig kúszik, a nyír, mely az éjszaki ingoványokban csillámlik, a tölgy, a fenyő, mely sötét erdőkkel fedi hegyeinket, a szőlő, a babér, a cziprus és pálma mind egy hazát ékesítenek, és ez a haza a miénk.

Ime ezen föld embereit fogjuk itt bemutatni írásban és képekben, a hogy élnek és munkálkodnak, szokásaikat s viseleteiknek dús változatosságait.

Be fogjuk mutatni a bécsi népet a maga életelevenségében és a művészetek iránti fogékonyságában; a sík földön lakó alsó-ausztriait és a hegyek lakóját, a felső-ausztriait és salzburgit, ki a havasok között a természet nagyszerűsége közepett, az elemekkel küzdve folytatja nehéz életét; azután a gyümölcstermő vidékek gazdag földműveseit, a tirolit a maga szűk völgyeiben, apró, de szép falvaiban, hol még ősi erkölcsök és

festői viseletek találhatók; a havasok déli szakadékán a tiroli olaszt és ladint; azután a stiriait hazája minden vidékéből, a karantánt és krajnait, a szlovént tarka viseletében s az isztriait. Egyre elevenebb szinek vonulnak el szemünk előtt: a dalmaták lépnek elénk gazdag jelmezeikben, csillogó fegyverzeteikkel. Egyszerűbb szinezetet ölt a kép Csehországban, hol a németek éjszakon és nyugaton, a csehek az ország belsejében laknak; a morvák hanákjaikkal ismét tarka népvegyületet mutatnak fel s a germán és szláv eredetű szileziták, a galicziai lengyelek és ruthének teszik változatossá a sorozatot.

És ekkor jön Magyarország annyira érdekes magyar népéletével; a székelység, e sajátos magyar törzs; aztán éjszakon a tótok; a románok, a régi rómaiak ivadékai; a szerbek és horvátok, a kisebb népcsoportok, a melyek telepekben élnek: az erdélyi szászok, századokon át megőrzött erkölcseikkel, szokásaikkal; az örmények, bolgárok; a zsidók, kik részint elvegyültek az őket körülvevő nemzetiségekben, részint fajuk sajátságait megőrizve, a monarchia csaknem minden részében feltalálhatók; és végül a czigányok, mint vándornép és zenész, vagy megtelepült lakója a falvaknak.

Mindezeket a nemzetiségeket és néptörzseket, ezeket a külön typusokat, ezeknek különböző nyelveit, nyelvjárásaikat, hagyományait, életmódját, lakásukat, keresetforrásaikat, népünnepeiket, mulatságaikat és szokásaikat, viseletüket és fegyverzeteiket, műveltségüket és népköltészetüket, virágzásukat és gyarapodásukat a monarchia határain belül: mindezt törekedni fogunk e munkában hiven ismertetni, a hogy az életből ellestük.

A népélet és népsajátságok, a mint azok keletkeztek és fenmaradtak, összefüggésben az ország jellemével, az éghajlattal, a természettel és a földalakulással: ez lesz tulajdonképeni anyaga e munkának.

Azonban nemcsak a jelenkor lesz ebben ábrázolva; a multra is vissza fogunk tekinteni: egész a római világuralomig, a midőn Vindobonánál a légiók a kvádokkal és markomannokkal harczoltak s Pannoniában és Dácziában a római sasokat diadalmasan kitűzték. Azután követni fogjuk a történelem további folyamát: hogyan kerültek ide az egyes népek; hogy vívták ki a germánok országaikat; hogy telepedtek a szlávok és csehek, délen és éjszakon; hogy hódították meg a magyarok Árpád vezérlete alatt, a Kárpátokon áttörve, a gazdag országot.

Azután következnek a jó és balsors között lefolyt hosszú idők változatos küzdelmei; s e közben szemlélhetni fogjuk, hogy sorakozik egyik nép a másik mellé, hogy sorakozik egyik ország a másikhoz; egyre szilárdabban tömörül a sok különféle néptörzs, az érdekközösség hatalma egyesíti őket, benső összeköttetésük természeti törvénynyé válik s igy tárul fel

szemeink előtt a jelenkor képe, a nagy és hatalmas osztrák-magyar monarchia, mindnyájunk hazája.

Ime munkánk programmja. Vajha e mű: «*Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben*» mind tudományos, mind művészi tekintetben és egyúttal mint valódi népkönyv is komoly hazafiui jelentőséget nyerne!

E monarchia népeinek irodalmi és művészi körei egyesültek a közös munkára, hogy mind a kül-, mind a belföldnek megmutassák e műben, mily gazdag tőkéjét birjuk mi a szellemi erőnek minden országában és nemzetében e monarchiának s együttesen mint működnek közre egy olyan szép alkotásnál, mely a hazaszeretet öntudata és hatalomérzete emelésére kiván szolgálni.

S a mint e mű előhaladtával egyik honrész a másik után sorra kerül, folyvást új munkatársak és művészek fognak saját szülőföldjük ismertetésében nem csekélyebb odaadással és lelkesedéssel csatlakozni elődeikhez, hogy évek mulva mint egy szép korszak emléke a multból s mint monumentum a jövendő számára, álljon elő a jelenkor szellemi erejének ezen alkotása:

«*Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben*».

A MAGASABB FOKÚ LEÁNYISKOLÁK NÖVENDÉKEINEK ÖNKÉPZÉSE.

Habár az iskola az a hely, melynek hatása alatt kezd tulajdonképen ébredezni a gyermek szellemi élete, bár az iskolai rendszeres, tervszerű oktatás veti meg az ember ismereteinek alapját: mégis tagadhatatlan, hogy az, a ki soha többet nem tesz szellemének művelése érdekében, mint a mit az iskola okvetetlenül megkövetel, nem igen mehet sokra. Az iskolában sokat lehet tanulni, de még sem eleget.

Szükséges, hogy a növendék önmagától is munkálkodjék, hogy az iskolai feladatokon kívül is tanuljon valamit, különben az életben nem igen boldogulhat, kiválóbb szerepet soha sem vihet a társadalomban, soha se lehet igazán művelt ember. Kell, hogy önönmagát képezze az ember, kell, hogy bizonyos önállóságra szokjék a szellemi munkában. De hogy az iskolák növendékei kedvet kapjanak az önképzéshez, hogy belássák annak szükségét, hogy önmunkásságukban helyes úton haladhassanak, szükséges, hogy az iskola erre is kiterjeszsze figyelmét és némileg ellenőrizze, szabályozza, vezesse a növendékek e nemű működését. Azt hiszem, erre nézve legjobb mód, ha a növendékek által ú. n. önképzőkörök alakíttatnak egy tanár vezetése és elnöklete alatt.

A fővárosban tudtommal, csak egyetlen leányiskola van, melyben ez intézmény be van hozva és a leánytanulók érdekében kívánatos volna, hogy az minél több iskolában lépjen életbe.

A fiúk középiskoláiban az önképzőkörök mindenütt szép sikerrel működnek, a tanulók szellemi életére jó hatásuaknak bizonyúltak, miért ne lehetne remélni, hogy a leánynövendékek szellemi életére is élénkítőleg fognak hatni?

Az iskolai önképző-kör czélja tudvalevőleg az, hogy költemények szavalása és irodalmi remekművek részleteinek felolvasása

által a szóbeli előadás szépségét előmozdítsa, a növendékeket írásbeli dolgozatok készítésére buzdítsa, e dolgozatoknak magok a növendékek által való bírálgatása által az ítélő tehetséget fejleszsze és ítéleteiknek okadolt, szabatos kifejezésére szoktassa. Mindez véleményem szerint a felsőbb leányiskolák és tanítónőképezdék növendékeire nézve épp oly kívánatos, mint bármely fiúiskola növendékeire nézve.

Az önképző-kör határozottan előmozdítja az iskolai élet élénkségét, a növendékeket nagyobb tevékenység kifejtésére bírja, a tehetségeseket versenyre hívja fel és hozzá szoktat oly munkához is, melynek végzése nem éppen kötelesség és így annál inkább becsületére válik az illetőnek, minél nagyobb munkakedvről tesz bizonyságot.

Nőkből általában, de tanítónőkből sem akarnak szónokokat nevelni, de azt csak nem tagadhatja senki, hogy mindenkinek, de különösen minden tanítással foglalkozó egyénnek előnyére válik, ha bír bizonyos szónoki tehetséggel és ha ezt megengedik, meg kell engedni azt is, hogy e tehetség kifejlődését lehetőleg elő kell mozdítani, már pedig erre nincs más mód, mint minél több gyakorlatra adni alkalmat. Szokták ugyan néha-néha egy-egy magyar nyelvi órának felét arra is fordítani, hogy szavaltatnak néhány költeményt, de oly ritkán, hogy egy növendékre évenkint a legjobb esetben sem jut több két szavalatnál.

Ezzel ugyan nem lehet valami fényes eredményt elérni, ha a szavaltatásnak czélja az, hogy a növendékek szép, élénk, kifejezéses előadást sajátítsanak el. A gyakori szavalás és szép felolvasás másik főelőnye pedig abban áll, hogy a növendékek jobban igyekeznek behatolni az illető prózai vagy költői művek értelmébe és így öntudatosabban élvezhetik annak szépségeit. A szavalónak okvetetlenül bonczolnia kell a költeményt, ha jól akarja előadni, tudnia kell, hogy miben rejlik azon költemény sajátságos szépsége, tudnia kell, hogy milyen az alaphangulata, milyen variacziókon megy az keresztül, kell, hogy őt is áthassa valami abból az érzelemből, mely a költő lelkét művének megírásakor betöltötte; így a szavalás nem csak a költői művek részletes és kimerítő megismerésére vezet, hanem a növendékek képzelet- és kedélyvilágára is jótékonyan és gazdagítólag hat.

Az értelem fejlesztésének azonban egyik legfontosabb eszköze az írásbeli dolgozatok készítése, mert ez gondolkozásra, gondolatainak logikai rendezésére kényszeríti a növendéket.

Az igaz, hogy az irály gyakoroltatásáról gondoskodnak a felső leányiskolákban és képezdékben, de e tekintetben nincsenek éppen túlterhelve a növendékek és egy kis jóakarat mellett még mindig juthatna idő arra is, hogy a köteles dolgozatokon kívül mást is írjanak.

Az igaz, hogy néha bírálás végett át szokta adni az illető tanár az egyik tanuló dolgozatát a másiknak, de ezt még korántsem tartom elegendőnek. Szükséges volna, hogy minél többször gyakorolnának kritikát a növendékek egymás munkái fölött. Részben, hogy alkalmazzák ismereteiket, részben hogy minél biztosabban és helyesebben tudják felismerni valamely mű jó és gyenge oldalait és főleg, mert az, a ki bírál, igyekszik elkerülni saját dolgozatában azon hibákat melyeket társánál megrótt.

Hogy pedig a növendékek minél számosabban vegyenek részt a körben, a tisztviselőket (titkár, jegyző, pénztárnok stb.) közülök kellene választani és hogy minél többet és minél nagyobb kedvvel működjenek, egy évben többször pályadíjakat kell kitűzni szavalatra, írásbeli dolgozatra. A jutalmak költségeit a tagok által fizetendő csekély tagsági díjból lehetne esetleg fedezni.

A pályázatok nyitása nagyobb érdeket kölcsönöz a kör működésének, fölébreszti a növendékekben az ambicziót, a tehetségesebb tagokat alakilag és tartalmilag minél gondosabban kidolgozott munkák készítésére buzdítja és a nyertes kitüntetése hasonló munkásságra serkenti a kör többi tagjait is.

A hetenkint vagy minden két hétben tartandó gyűléseken kívül, lehetne egy hónappal az iskolai év bezárása előtt egy díszgyűlést is rendezni, melyen az illető iskola előljárósága és a növendékek szülei is jelen vannak. Ez szintén hozzájárul a munkakedv emeléséhez és hogy mindez csak a legkedvezőbb hatással lehet a növendékek szellemi fejlődésére, az úgy tartom, elég világos.

De az önképző kör legnagyobb előnye abban rejlik, hogy önmunkásságra buzdítja a növendékeket, hogy azok hozzászoknak

valamivel többet is tenni, mint a mennyi éppen kötelességük, hogy belátják, mennyit tanulhat, mennyire haladhat az ember, ha a rendes tanítás meghallgatásán és feladatok megtanulásán kívül is foglalkozik szellemileg.

Idővel örömet lelnek olyan munkában, melyet senki sem parancsol reájok, belátják, hogy milyen élvezet önerőből, függetlenül, a nélkül, hogy valamely kényszer nyomása alatt állnánk, önakaratból létre hozni valamit.

A ki ezt egyszer fölfogta, az, meg vagyok róla győződve, az önképzést folytatja, ha elhagyta is már az iskolát, az az életben is igyekezni fog szellemét minél jobban kiművelni, az nem fogja magát elhanyagolni és tanulni, munkálkodni fog, mikor már nem is kell osztályzatra felelni az iskolában.

Tehát az életben való önképzésre előkészíteni: ez a főfeladata az iskolai önképzőkörnek és az önképzés különösen a tanítónőkre nézve, úgy hiszem, legnagyobb fontossággal bír. Talán az iskolai önképzőkör segítene csökkenteni azon tanítónők számát, kik azt hiszik, hogy a diploma megszerzése után már örökre becsaphatják tankönyveiket.

Nem kecsegtetem magamat azon reménynyel, hogy ez igénytelen sorok szélesebb körben is viszhangra találjanak; de ha a felsőbb leányiskolák és tanítónőképezdék tisztelt tanárai és tanítónői között csak egynéhány is találkozik, ki velem együtt vallja azt a nézetet, hogy az önképzőkörök alakítása a legjobb hatással volna a leányiskolák növendékeire nézve; ha elég szerencsés voltam csak kevesek figyelmét is felkölteni e tárgy iránt és ha csak egy-két tekintélyesebb, befolyásosabb szakember vállalkoznék is ez ügy hathatósabb pártolására: e szerény czikk megfelelt czéljának és én leróttam egyúttal azon hálát, melylyel magam is tartozom egy ilyen önképzőkörnek. Melegen óhajtom, hogy minél több fiatal leánynak legyen része azon minden tekintetben csak nemesítő élvezetben, melyet egy helyesen vezetett önképzőkör képes nyújtani az iskola törekvő, minden szépért és jóért lelkesülő növendékeinek.

Subert Zsófia.

A TERMÉSZETTAN TANÍTÁSA

AZ ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁKBAN.

Az állami felsőbb leányiskola sokkal újabb és fiatalabb intézmény, sem hogy minden didaktikai és pedagógiai kérdése tisztázva volna; s ép azért azt tartom, hogy nem végzek hálátlan munkát, ha a fentjelzett kérdés didaktikai oldalához — csekély tehetségem szerint — hozzászólok. A felsőbb leányiskolai tantárgyak egy-egy részének oktatási módját már megbeszélték egyes lapok hasábjain, vagy az évi iskolai értesítőkben; de a természettan tanításáról a felsőbb leányiskolákban, tudtommal még eddig nem értekeztek.

Az állami felsőbb leányiskolák számára 1883. augusztus 11. 26386. sz. a. kiadott miniszteri szervezet értelmében a természettan az I. és az V. osztályban tanítandó; s pedig az előbbi osztályban heti 2, az utóbbiban pedig heti 4 órában. A mi a tananyagot illeti, a szervezet értelmében mind az I., mind az V. osztályban az egész fizika előadandó; természetesen, hogy az első osztályban nem tudományosan, hanem csak kisérletek alapján; az V. osztályban már az egész fizikai tananyag részletesen és rendszeresen tárgyalandó. — A legújabb 1885. augusztus 25. k. 32561. sz. a. kiadott miniszteri rendelet (szervezet) az I. osztály fizikáját meghagyta változatlanúl; de az V. osztály tananyagát és heti óraszámát két részre osztotta olyképen, hogy a fizikának felerésze (A természettani alapfogalmak. A nehézség. A részecserők. A hő és hatásai. Mechanika) az V. osztályban heti 2 órában, a másik fele (Hang- és fénytan. Delejesség és villamosság. A légköri tünemények rövid ismertetése) pedig a VI. osztályban szintén heti 2 órában lesz bevégzendő. Ez az új beosztás sokkal jobban megfelel a czélnak, mert egy rész-

ről több idő marad a fizikai kisérletek eszközlésére; másrészt pedig, hogy rendszeresebben és behatóbban lehet e két legfelső osztályban a fizikai tananyagot feldolgozni.

Az állami felsőbb leányiskolákra vonatkozólag, a miniszteri szervezet a természettan czélját így fejezi ki: «A természettan körébe tartozó tünemények törvényeinek ismerése kisérletek alapján.» A czél azonban kétféle lehet, t. i. alaki és anyagi. Az alaki czél abban áll, hogy a fizika, valamint általában a természettudományok, a tapasztalati ismeretek iskolája legyen. Ezen iskolának alapja az észlelés lévén, a fizikának feladata a növendékeket a természet alapos észlelésének módjára vezetni, mely módot, ha azt a növendékek fiatal éveikben nem szerzik meg, később s különösen könyvekből, nem fogják megszerezhetni, mivel az nem tisztán szellemi munkásság. A további lépés az alaki czél felé az észlelt tünemények okainak és hatásainak megkülönböztetése az által, hogy több hasonlónemű tünemény okainak és hatásainak megismerésével az azokban levő közös lényeget kikeressük s erről induktiv tanmód útján azon törvényre haladunk, mely a tünemények egész osztályának alapul szolgál. Végül kikeressük az erőt, mely ama törvényekben nyilatkozik. A megismerés útján a növendékek a természetben uralkodó törvényszerűség fogalmára jutnak, mely aztán fokról-fokra szilárd meggyőződésökké leszen. — Az anyagi czél abban áll, hogy a növendékek a természettanból is tudjanak annyit, a mennyit egyrészről az általános műveltségnek mai fogalma, másrészről pedig a további tudományokra való előiskola (előkészület) követel, ezt nem csupán azon szaktudományokra kell érteni, melyek beható természetismeretet tételeznek föl, hanem általában minden fensőbb tudományra is.

Ismervén a czélt, birjuk az útat, melyen a helyes tanmód megállapítására juthatunk. A helyes tanmódnak mindenekelőtt kisérletből kell kiindulnia; ezt, mivel a fizika az észlelés körébe tartozik, nem kell megokolnunk. Kisérletek és kisérletek közt azonban különbséget kell tennünk. A rosszúl intézett kisérletek a rendes tanításnak inkább kárára, mint javára szolgálnak. E tekintetben inkább ragaszkodjunk az egyszerűség, takarékosság és természe-

tesség elvéhez. Ez mindenekelőtt azt követeli, hogy a tanár alaposan bírja tárgyát, s a kisérletezésben gyakorlottsága, ügyessége legyen. A nagyon mesterkélt, fényűző eszközök még a gimnáziumba vagy reáliskolába sem valók, annál kevésbbé a felsőbb leányiskolába. A kisérleteket nagyobb részben minden nagyobbszerű, drága eszköz nélkül is meg lehet tenni. Ha a növendékeket egyszerű, vagy a gyakorlati életben előforduló eszközök * és tüneményes segítségével vezetjük a természet törvényeinek szemléltetésére: akkor látni fogják, hogy azok nemcsak a fizikai szertárakban uralkodnak, hanem az őt környező ezer meg ezer tüneményekben is észlelhetők. Csak figyelmeztetni kell ilyenekre a növendékeket, és sokra rájönnek tüzetesebb iskolai kisérlet nélkül is, vagy sokoldalúlag megerősödnek abban, a mit már tanultak.

Az induktiv tanmód természete követeli, hogy a kisérletnél, a tüneménynél ne állapodjunk meg; hanem vonjuk le abból, mihelyt lehet, a törvényt is. E törvényt aztán sokszor tanácsos mennyiségtani alakba öltöztetni, hogy a szemléletet jobban lekössük és megszellemítsük s az elmének segítségére legyünk; sőt a tanítás felső folyamában a különféle törvények összefüggését is mennyiségtanilag kell itt-ott megállapítani, részint, hogy a mennyiségtant e tudományra is alkalmazva lássuk, részint, hogy a fizikai tételek benső összefüggését kimutassuk. Hogy a felsőbb leányiskola természettanának azonban mindezek mellett népszerűnek, kisérletinek és gyakorlatinak kell lenni, az, azt hiszem, nem szorul külön magyarázatra.

Végül a tanmód e kettős mozzanatához a történeti is csatlakozik, melynél fogva a tárgyalandó törvényeket, a mennyire csak lehet, a tudomány történeti fejlődése szerint rendezzük, a kisérleteket azon módhoz alkalmazzuk, mely szerint a fizika munkásai fölfedezéseikhez jutottak. A történeti tanmódot némelyek kizárólagosan helyesnek tartják; e szélsőség ellenében azonban meg kell

* Evvel azonban korántsem akarom azt állítani, mintha a felsőbb leányiskolának a fizikai taneszközökre szüksége sem volna, sőt ellenkezőleg óhajtom, hogy az a fizikának minden ágára a kellő taneszközökkel rendelkezzék.

jegyeznünk, hogy valamely tudomány fejlődésének menetét mindenesetre figyelemre kell méltatni, de kizárólag csak e mód szerint eljárni, nem tartjuk helyesnek.

A mi a fizikának az egyes osztályokban való oktatását illeti, arról a következőkben mondjuk el nézetünket.

Mivel az I. osztály számára az egész fizikai tananyag tárgyalása elő van írva, de a természettani tananyag roppant nagy terjedelmű: tárgyalásra csak azon tünemények veendők fel, melyeket a növendékek szándékos keresés nélkül is szemlélhetnek, s a melyek mesterséges kisérleti szerek nélkül is, annyira a mennyire, megmagyarázhatók.

Magától érthető, hogy ez osztályban a természettani tünemények tudományos magyarázatáról szó sem lehet, hanem hogy az egyes tüneményeknek szembeötlő sajátságai és feltételei alkalmas kisérletekkel tüntetendők fel, s hogy a kiindulás mindig azon természeti tüneményből történjék, mely a növendék tapasztalati körébe esik és könnyen megfigyelhető. A legelső kellék itt, melyet elejétől fogva végig mindig szem előtt kell tartani, a szemléltetés. Ennélfogva a tanítás kisérletezés nélkül nem történhetik. Mielőtt azonban a kisérletek tételéhez kezdenénk, szükséges a kisérleti készülék lényeges részeit előzetesen bemutatni, azok rendeltetését felemlíteni s így a czélbavett eredmény létesítésére való befolyásukat megértetni. Ezután következik a kisérlet. Ennek megfejtése után a kisérlet feltételeit összefoglaltatjuk és azon fogalmat vagy törvényt, melynek megállapítása, illetőleg megismertetése végett a kisérlet történt, világos és szabatos szavakban elmondjuk és elmondatjuk. Az így tanultakat különösen az egyes szakaszok bevégzése után összefoglaltatjuk és a tanév végén átnézetileg egybeállíttatjuk.

Ha a növendékek a tüneményeket és tényeket kellően megszemlélték és megfigyelték, jól megjegyezvén azoknak származását, lefolyását és végét: akkor a természet törvényeinek szemlélésére vezetjük őket, vagyis a «*mi?*» után a «*miképen?*»-re, végre a «*miért?*»-re, azaz a tünemények, jelenségek okaira. Ezen egymásutánt nemcsak a módszer követeli, mely egyesekről általánosra halad, hanem maga a természettan története is; mert előbb ismer-

ték az emberek a tényeket, jelenségeket, látták azoknak lefolyását; csak azután értették meg törvényeit s jöttek rá végre az okokra is.

Legyen pl. *a levegő* tárgyalandó. Mindenekelőtt kisérleteket kell tennünk és bizonyítékokat kell szereznünk a levegő létezéséről. A szél bizonyítja, hogy a levegő test és mozgékony, az ég kékje, hogy nem egészen átlátszó, a szájával vízbe nyomott pohár, hogy ruganyos és ellentálló, a kiszítt gyűszű, mely erősen az ajakhoz tapad, azt, hogy kívülről nyomást gyakorol, ha belűl megritkítjuk; a ruhaszárítás bizonyítja, hogy a lég a vizet mint párát magába veszi, a meleg kályha fölött függő bekötött hólyagnak megdagadása, hogy a levegő kiterjed. Itt mindjárt meg lehet mutatni, hogy a légmérő, légszivattyú, búvárbáb, szivattyús kút stb. szerkezete és működése szintén a levegő nyomásán alapszik. Egyúttal meg kell említeni, hogy a levegőnek különféle nyomása van a különféle magasságokon; ezt praktikusan is be lehet mutatni; ha oly helyen lakunk, a melynek közelében hegyek vannak, akkor legjobb, ha a tanár a növendékeket egyszer a hegytetőre vezeti, ott könnyen észre fogják venni, hogy légzésök nehezedik.

Itt egyszersmind figyelmeztesse a tanár a növendékeket arra is, hogy miért van az, hogy mi a levegő nyomását nem érezzük; t. i. azért nem, mert e nyomás bármely irányban egyformán működik, lefelé szintúgy mint fölfelé vagy oldalvást. Egy papirlapra pl. a levegő épen akkora nyomást gyakorol alulról fölfelé, mint felülről lefelé, úgy hogy a papirlap szabadon mozoghat, mintha csak nem is volna légköri nyomás. A mi e lapra nézve áll, az áll mi ránk nézve is, a levegőnek mi ránk való nyomása minden irányban működik, azért mi e nyomást nem érezzük. A levegőnek minden oldalról való egyforma működését igen szépen meg lehet mutatni az úgynevezett magdeburgi féltekéken.

Ilyformán haladhatunk az egész évi tananyag tárgyalásában, melynek további részletezésével nem fárasztom olvasóimat.

A mi az V. és — a legújabb miniszteri szervezet szerint — a VI. osztály tananyagának tárgyalását illeti, e két osztályban a fizika egészen rendszeresen adható elő, a mennyiben ez osztályokban már a növendékek oly értelmi képzettséggel bírnak, hogy rendszeresen

előadott nehezebb dolgokat is képesek felfogni. Ez osztályokban a mennyiségtannak alkalmazását a fizikára — a mint már fentebb említém — meg lehet kisérleni, de sőt egyes tételeknél okvetlenül szükséges is ez, hogy a növendékek lássák a természettani tételeknek egymással való benső összefüggését. Mindazonáltal a dolgot nem szabad túlságba vinni, nem szabad azt pl. oly terjedelemben tenni, mint a reáliskolák vagy gimnáziumok felső osztályaiban, mert hiszen ez iskolák természettani előadásának czélja egészen más, mint a felsőbb leányiskoláké.

Igen szépen lehet a mennyiségtant alkalmazva látni a fizikára a hőtannál: Ha már a halmazállapot változásánál előfordult tüneményeket megmagyaráztuk, akkor jó őket mathematikai formába is ölteni. Így tudjuk, hogy a cseppfolyós test halmazállapotának változása mindig: *cseppfolyós test = szilárd test + meleg,* vagy *cseppfolyós test = légnemű test — meleg.* Ép így lehet mathematice a két esési törvényből a harmadikat kiszámíttatni, valamint a fény sebességét Olaf Römer módszere szerint Jupiter holdjaiból, továbbá a hang sebességét Humboldt és Arago módszere után, nemkülönben a légsúlymérő magasságát Toricelli kisérlete alapján; végül alkalmazhatjuk a mathematikát a hangrezgések kiszámításánál, az erők összetételénél és szétbontásánál s más könnyebb fizikai tételeknél.

Mindamellett az előadás itt is a kisérletből induljon ki. Nagy gondot fordítsunk a kisérletre és a taneszközökre s mindig előbb magyarázzuk meg az illető eszköz alkatának lényeges részeit, mielőtt a kisérletezéshez fognánk. Az előadásnál ne használjunk abstrakt kifejezéseket és ne fitogtassuk tudományunkat. Történeti dolgokkal és adomákkal bánjunk csínján, mindamellett ne hagyjuk említetlenül egyes nagy fizikusok neveit.

Kiki tudja, hogy minden tantárgy, de különösen a fizika sikerét és jó eredményét nagyban előmozdítja a világos és szabatos előadás, a szemlélés és a jól végrehajtott experimentum. Azért a természettan előadásánál minden olyasmit el kell hagyni, a mit nem lehet szemléltetni, avagy a mihez kellő számú taneszközzel nem rendelkezünk. Az experimentumokat mindig a növendékek jelenlétében kell végrehajtani, hogy lássák annak lefolyását; együt-

tal, hogy a kisérletből következtethessenek az okokra és az okokból a törvényekre. Helyesen járunk el, ha egyes természettani taneszközöket a táblára le is rajzolunk, s azokat lerajzoltatjuk, hogy azok szerkezete annál mélyebben bevésődjék a növendékek elméjébe. Minden előadási óra elején ismételjük és ismételtessük röviden az előbbi órában előadottakat, hogy azok annál világosabban és rendszeresebben lebegjenek a tanulók szemei előtt.

Legyen pl. a *nehézségi erő tárgyalandó.* Ennek megértésére ejtsünk le egy darab krétát; látjuk, hogy az függélyesen esik, jele tehát annak, hogy valami erő által vonzatik a föld felé, mert különben miért esnék függélyesen, hiszen eshetnék ferdén is, de ez nem történik. A pehely ép oly gyorsan esik mint a kő, ha esésében semmi sem akadályozza (pl. a légszivattyú burája alatt, ha onnét a levegőt kiszivattyúzzuk), s ha akárhány testet leejtünk, az mind a föld felé fog esni; tehát minden test alá van vetve a nehézségi erőnek. Továbbá azt mondjuk, hogy minden test ugyanazon irányban esik. Melyik irányban? A föld középpontja felé. Gondoljunk magunknak egy nyilást kivájva azon helyről a hol állunk egészen a föld középpontjáig, azontúl pedig folytatva ellenlábasainkig; dobjunk e nyilásba egy vasgolyót s kérdezzük mi történik e golyóval...? Itt röviden kell valamit a testek tehetetlenségi törvényéről beszélni, s aztán kitaláltatjuk a növendékekkel, hogy a vasgolyó inga-lengést (billegést) végez s hogy végre a föld középpontjában nyugalomba tér.

Azután még több példát hozunk fel a nehézségi erő jelenségére, így pl. mondjuk, hogy érezzük azt a járásnál, a hegyre való menésnél, az esésnél; látjuk azt továbbá az esőcseppeknél, az ónfüggőnél, a folyékony testeknél stb.; szóljunk aztán valamit a testek súlyáról s különböztessük meg a súly és a nehézségi erő közötti fogalmat; jegyezzük meg egyúttal, hogy a nehézségi erő a föld minden részében nem ugyanaz, illetve nem egyenlő; említsük továbbá, hogy a nap nagyobb, ellenben a hold kisebb vonzó-erőt gyakorol a testekre, mint a föld, s hogy e szerint pl. 1 klg. só a holdon ennek csak 6·5 részét nyomná, a napon ellenben 28·3-szor többet mint a földön; vizsgáltassuk meg, hogy ily körülmények között mily magasra ugornék ott egy tornázó és mily gyorsasággal járna az inga-

óra; figyelmeztessük továbbá növendékeinket, hogy mily nagy baj volna, ha a nehézségi erő nem léteznék; egyszersmind mondjuk meg, hogy a csillagok is szintén egymásra vonzó-erőt gyakorolnak, illetve egymást vonzzák és evvel kapcsolatban magyarázzuk meg a czentripetál (középretartó) erő, attrakczió (vonzóerő) és gravitáczió (nehézségi erő) szóknak az értelmét.

Ezek után tárgyaljuk a czentrifugál erőt (központfutó-erőt). Mindenekelőtt magyarázzuk meg a röperőmű-gépnek a szerkezetét és aztán tegyünk kisérleteket vele. Ezek a kisérletek a következő igazságokat mutatják: 1. Két nem egyenlő súlyú és nagyságú golyó, melyek egy fonállal egymáshoz vannak kötve és egy rúdon idestova mozoghatnak, a gép forgásánál csak akkor maradnak nyugalomban, ha a központtól való távolságai fordított arányban vannak súlyaikkal; minden más esetben azon oldal fölé fognak tolatni, a mely oldalon nagyobb röperő működik. 2. Egy forogható üveggolyóban van két folyadék, higany és víz. A higany nyugvás idején a golyó legalsóbb részét foglalja el, azonban a golyót gyors forgásba hozva, a higany a golyó érintőjének irányában szalagot képez, míg a víz mind a két oldalon ugyanazon magasságot foglalja el. 3. Két hajlítható köralakú fémszalag, melyek egy tengelyre úgy vannak megerősítve hogy a szalagok alúl meg vannak kötve, felül azonban mozoghatnak: a fémszalagokat gyors forgásba hozva, mutatni fogják a föld lapultságát. 4. A röpszabályozó-készülék golyói kifelé lódíttatnak. 5. Forgassunk egy vízzel megtöltött edényt, melynek alsó nyilását papírral elzártuk s tapasztalni fogjuk, hogy a víz forgás közben még akkor sem fog az edényből kifolyni, ha a záró-papírt onnét el is távolítjuk. 6. Egy fonálra erősített gyűrű, forgás közben vízszintes irányban emelkedik. 7. Ép úgy egy fonálra erősített lánczocska is vízszintes irányban emelkedik, ha az forgás közben egy kissé megmozdíttatik (meglöketik).

E kisérletek nagy szellemi mozgalmat idéznek elő és alkalmat szolgáltatnak még más különféle kérdések megbeszélésére. Így azon kérdésre, hogy mi történnék az 1. kisérletnél akkor, ha két golyó helyett egyet használnánk? Azt feleljük, hogy a golyó a középpontfutó-erő következtében távolódni törekednék. Vagy a 2. kisérletnél

miért emelkedik a higany felfelé a golyó érintőjének irányában? Azt mondjuk, hogy a higany a nehézségi erő folytán az edény falára nyomást gyakorol és e nyomások merőlegesek a határfelületre.

Azután még más kísérletet teszünk a középpontfutó erő kimutatására, így pl. készítünk papirból középpontfutó-pályát, melyben egy darab borsó mozog; továbbá forgassunk körben különféle tárgyakkal megterhelt hordócskát stb. Mindezekből eléggé ki fog tünni a középpontfutó-erő lényege. Evvel kapcsolatban megmagyarázzuk a középpontfutó-erő, a röperő, érintői-erő szóknak az értelmét; s végül aztán több példát hozzunk elő a gyakorlati életből a középpontfutó-erő megmutatására; így a sebesen forgó kocsikerék a sarat meszsze hányja; a kocsi hirtelen kanyarodás közben fekdől, ez okból vaspálya-kanyarodásoknál a gőzmozdony sebességét csökkentik, sőt a külső sínt valamivel magasabbra is emelik; czirkuszokban a műlovagok és lovaik a keringési kör középpontja felé hajolnak.

A kifejlődő középpontfutó-erőt gyakran előnyösen lehet felhasználni, pl. a röperői fujtatónál, mit a gabona kitisztításánál és bányák szellőztetésénél használnak; a gőzgépek szabályozó készülékeinél; a Hess-féle vízemelőgépnél; az angol központfutó vaspályánál; szárító készülékeknél, hol is a nedves gyári készítmények sebesen forgó edényekbe tétetnek, s a fölös víz az edény oldallyukain kirepül.

Végül tárgyaljuk a központi erőket együttesen. Ha az elhajított és feldobott kőnek az útját, illetve haladását kísérjük, azt látjuk, hogy az rövid idő mulva aláesik. Miért esik alá? mert a föld vonzó ereje maga felé húzza őt. Így van ez minden dobásnál, minden puska- és ágyúgolyó kisütésénél. Ezeknek az útja egy parabola (hajtalék). Egyúttal említsük meg azt is, hogy milyen szög alatt kell valamely követ felhajítanunk, ha azt akarjuk, hogy az igen messze dobassék (t. i. 45° szög alatt); továbbá, hogy az ágyúgolyókat 20°—30° szög alatt kell kilőnünk, ha azt akarjuk, hogy azok messze repüljenek. — Figyelmeztessük továbbá növendékeinket, hogy a központi erők együttes működéséből egyúttal az égi testek pályái is megmagyarázhatók és kiszámíthatók.

Helyesen járunk el, ha előadásainkba közbeszőjük azt a kis történetecskét, hogy miképen jutott Newton 1666. évben (Cambridgeben) a nehézségi erő gondolatára, s hogy ebből aztán hogyan következtetett a többi égi testek vonzó-erőire; egyúttal megemlítjük, hogy Newton volt az, a ki a hold mozgásának törvényeit is kiszámította; nemkülönben megérintjük, hogy Copernikus, de különösen Galilei voltak ama híres férfiak, a kik a földnek nap körüli mozgását megállapították; egyszersmind figyelmeztessük növendékeinket, hogy a Neptun-csillagnak fölfedezése szintén a Newton-féle törvénynek köszönhető, mely fölfedezés 1846-ban Leverrier mathematikus és Gall csillagász által történt. Ne felejtsünk el továbbá Keppler-ről, Laplace-ről stb. egymást, a mi a dologra tartozik, elmondani. — Tárgyalhatjuk röviden a dagályt és az apályt, mint a föld és az égi testek egymásra ható vonzó-erőinek következményét.

Ezek után szükségtelennek tartom, hogy a hang-, fény-, delejesség-, villamosság- vagy hőtan előadására külön példákat állítsak sorba. Nem a részletek kimerítése, csupán az út megjelölése, a melyen haladnunk kell, volt czélja értekezésemnek.

Az elmondottakból eléggé kitünik, hogy a fizikát csak úgy taníthatjuk helyesen és sikeresen, ha megfelelő taneszközeink vannak. A felsőbb leányiskolák számára azonban csak oly készülékeket kell beszerezni, melyek egyszerűek és melyeket úgy lehet szétszedni, hogy a taneszköz minden egyes részének működése világosan látható és feltüntethető legyen. Legjobb, ha az egyes készülékek üvegből valók, ilyenek: a nyomó-szivattyú, a lopó, a szivattyúskút, a tűzfecskendező, a Bramah-féle sajtó, stb., mert ezeknél, az egyes részek működését tisztán ki lehet venni, míg ellenben sárgarézből vagy más anyagból előállított készülékeknél az egyes részeknek működését látni nem lehet.

Hadd soroljam el ama taneszközöket, melyeket a természettan előadásánál nélkülözhetetleneknek tartok.

1. *Az I. osztályban:*

Súlypont-alakok gyűjtemenye. Egyensúlyzó báb. Mérleg súlyokkal. Két különböző alakú literes edény. Papin lombikja. Függő ón. Közlekedő csövek állványon. Készülék a víz felfelé nyomásának meg-

mutatásához. Egyenlőtlen szárú közlekedő csövek. Hajcsövek. Légszivattyú. Hólyagrepesztő bura. Üveggömb csappal. Szénsavfejlesztő készülék. Magdeburgi féltekék. Toricellicső. Barométer. Szívókútminta üvegből. Ütköző gép. Két vájt tükör. Saward fogas kereke. Emeltyű pyrométer. Hőmérő 3 féle beosztással. Vízfagyasztó. Állvány vas- és rézrúd becsatolására. Sodronyháló. Davy lámpája. Visszaverődési készülék. Egyenes felületű tükör. Homorú tükör. Domború tükör. Hengertükör képekkel. Kúptükör képekkel. Készülék a fénytöréshez. Hasáb állványon. Lencsék gyűjteménye. Sötét kamara. Távcsőminták. Villanyos inga. Villanytartó. Aranylemezes villanymutató. Winter-féle villanygép. Leydeni palaczk kisütővel. Volta-láncz. Daniel, Bunsen, Grove s Meidinger-elem. Voltaméter. Vízbontó készülék. Villamdelej. Delejkő. Delejtű állványon. Tájoló. Delejpálcza. Delejpatkó. Rheoskop. Morsé-féle távíró.

2. *Az V. és VI. osztályban:*

Erőegyközény. Álló és mozgó csiga s csigasor állványon. Egyszerű és összetett emeltyű. Gyorsmérleg. Hengerkerék. Lejtősík. Ékkészülék. Csavarkészülék. Végetlen csavar. Kötélen járó. Frick készüléke a szilárdsági törvényhez. Márványtábla elefántcsont golyóval. Bolognai palaczkok. Üvegcseppek. Tapadó lemezek. Készülék a nyomás egyenletes elterjedésének megmutatására. Vízsajtó üveghengerrel. Pascal készüléke. Hydrostaticai mérleg. Készülék ki- és beszivá[illegible]shoz. Szívócső. Lopó. Heron-labda. Heron kútja. Edényes légsúlymérő. Babinett-féle csapminta. Bura a villanyos fény mutatásához. Higanycső. Cső a szabad eséshez. Harangkészülék. Légtűzszerszám. Döbereiner-gyujtógép. Atwood eső gépe. Czentrifugál gép. Inga készülék. Daguin ütköző gépe. Segner kereke. Wheatstone hullámgépe. Syrene Cagniart de Latour szerint. Hangvillák. Chladni készüléke. Ajksíp. Nyelvsípok. Telephon. Szócső. Hallócső. Savart harangja. Fülminta papir mâchéből. Gégeminta papir mâchéből. Szögtükör. Kaleidoszkop. Napállító. Tükörhatod. Színtelen hasáb. Színpörgettyű. Színképelemző. Stroboscop készülék. Világos kamara. Górcső. Nagyító üveg. Sarkító készülék. Gyorsan hűtött üvegek. Közömbös delejtű. Le- és elhajlási készülék. Holtz-féle villamgép. Franklin-féle tábla. Villamos harangjáték. Villámcső. Üvegátfúrási

készülék. Villamos pisztoly. Geissler-féle csövek. Volta-féle oszlop. Rohamirány-változtató. Galvanoplasztikai készülék. Oersted készüléke. Villamsokszorozó. Izzító készülék. Széncsúcstartó. Hővillamláncz. Villamdelejes mozgató. Szikraindító. Delejvillamgép. Tyndall készüléke. Fémhőmérő. Rézgolyó két karikával. Készülék a vízsűrűség meghatározására. Papin bögréje. Radiométer. Melloni készüléke. Papin lombikja. Heron forgó gőzgolyója. Gőzgép átmetszési mintája. Gőzmozdony. Gőzhajógép. Csavargőzösgép. — Azonkívül még több apró-cseprő tárgy.

Befejezésül hadd szóljak még röviden az előadó tanárról, mint a kitől a tanítás sikere első sorban függ. Én a természettan tanára első kellékének tartom, hogy szeretettel függjön a természeten, szeretettel függjön a fizikán mint tanítási tárgyon, mert a ki nem függ szeretettel e dolgokon, az nem fogja örömmel vezetni növendékeit a természetbe és a természettani muzeumokba. A kinek kedélyére nem hatnak elevenen a természet fönséges tüneményei, a ki ezeknek láttára hidegen marad, nem lelkesül s nem emelkedik magasztosabb eszmékre: az untatólag fogja azokat magyarázni, gépileg fogja tenni az iskolai kísérleteket; magának sem lévén kedve másokban sem fogja tudni azt előidézni.

(Trencsén.) Gúta József.

AZ «ARADVIDÉKI TANÍTÓ-EGYLET» NŐI SZAKOSZTÁLYÁNAK VITATÉTELEI.*

1. A nőemanczipáczió kérdését a leányiskolai nevelés köréből ki kell zárni, mert a leányiskola nem lehet képzőintézet valamely ipari, kereskedelmi vagy tudományos pályára.

2. A leányiskola feladata az, hogy

a) értelmes nőket neveljen, mert az értelmesség okossá, az okosság szelíddé és béketűrővé tesz.

b) hogy jószívű nőket neveljünk, mert a jószívűség részvétre, a részvét áldozatkészségre, ez pedig jámborságra vezet.

c) hogy ügyes kezű nőket neveljen, mert ily nők szorgalmasakká, takarékosokká, szóval gazdálkodókká lesznek.

d) hogy öntudatos nőket neveljen, mert az öntudatos nő ismeri társadalmi méltóságát s ebből folyólag erkölcsi felelősségét önbecsülete, családja s hazája boldogsága irányában.

3. E leányokból tehát házias, értelmes, jószívű, munkára kész s öntudatos nőket kell nevelni, kik egyszer házasságra lépve, a férfi mellett valódi feleség lehessenek, azaz a szó igazi értelmében a családi élet terhének felében hordozója. Míg ugyanis a férfiú, a család külügyeit, hadügyeit, igazságügyeit s kereseti ügyeit képviseli: legyen a nő a ház belügyeinek, pénzügyeinek, iparügyeinek s kultuszának képviselője. És erre bizony a leányokat nevelni kell és pedig az iskola által is.

4. A mely tehetséges leány kivételképen ipari, kereskedelmi, hivatalnoki vagy tudományos pályára törekszik — tisztelet a törekvésnek — az képezze magát ott és akként, hol czélját úgy érheti el, mint a fi-nem, melylyel versenyezni óhajt.

5. A leányok úgy nevelendők az iskolában, hogy egészségök kárt ne valljon, sőt ellenkezőleg erősödjék. Ezen okból egyrészt

a) kisebb lányok minden óra végén a szabadba bocsáttassanak.

b) a nagyobb lányok, ha akár szüleik kívánatára tennék is, hogy fűzik magukat, attól az iskolaórák ideje alatt eltiltassanak.

* E közleményt a «Néptanodából» vettük át. *Szerk.*

c) hogy 13—14 éven aluli lányok heti négy óránál több iskolai kézimunkára ne szoríttassanak,

d) hogy a tantermek a legpedánsabb módon tisztíttassanak s szellőztessenek, más részt pedig

e) hogy a leányiskola mellett nyáron a hőség és eső ellen, télen a hó és szél ellen védő fedett játszó-hely és egyszersmind tornacsarnok vagy szín legyen, hol az osztályok órarend szerint felváltva időzhetnek napjában egyszer,

f) hogy a város valamely részén külön a lányok számára nyilvános játszóhely rendeztessék be.

g) hogy a tanítónő osztályával hetenként egyszer hosszabb sétát tegyen a szabadban,

h) hogy a tanulók kötelesek legyenek tanítónőjükkel kéthetenkint fürdőbe menni.

6. A nőnevelés eddig nagyon nélkülözte a logikai gondolkodásra való tanítást. Miután a nő e részben semmiben sem áll hátrább a férfiúnál, itt kell az egyenjogusítást keresztül vinni. Ez okból

a) a kisebb lányok olvasókönyv, számtani példatár és hittani könyvön kívül más könyv vételére ne szoríttassanak.

b) a nagyobb lányok a bemagolástól egyenesen eltiltassanak, mi annál könnyebben keresztül vihető, mert a nagy lányok, ha érdekesen adatik elő a tárgy, kitünő emlékező tehetségüknél fogva úgyis könnyen megtartanak mindent, mi lényeges a dologban,

c) a rajz az iskola óráiban ne másolás, hanem a rajzolandó tárgyaknak vagy ábráknak tehetség és lehetség szerinti önálló utánzása legyen lényeges és jellemző vonásokban; más czélja a leányiskolai rajzoktatásnak ne legyen,

d) a kézimunka tanítás álljon két részből 1. új ruhák készítéséből — szegények számára és 2. ócska ruhák javításából a szülői ház számára. A luxus munkák, mint a gondolkodást kevésbbé elősegítő dolgok, kizáratnak.

7. A lányiskolák azon osztálynövendékei, a honnan már sokan elhagyni szokták az iskolát, megismertessenek a háztartás módjaival is,

a) a rendről, *b)* a tisztaságról, *c)* ételek és italok készítéséről és eltartásáról, *d)* házi ünnepek s egyéb családi mulatságokról stb. a lányok mondjanak el mindent, mit otthon tapasztalnak s a tanítónő egészítse ki a háziszokásokat persze annyira tapintattal s kímélettel, hogy a ház becsülete csorbát ne szenvedjen, *e)* csoportokként kivezettessenek a tanulók a piaczra s a mennyire lehet, az üzletekbe és vendéglősök konyháiba is.

8. A nagyobb leányok eddig egészen elzáratnak az iskolai életben a kisebb leányokkal való érintkezéstől, pedig hivatásuk egyik feladata fog lenni egykoron a kisdedeket nevelni. Módot kell tehát keresni, hogy nagyobb iskolás leányok a kisebbek felügyelői, segítői, ápolói stb. lehessenek. E végből

a) a kicsinyek közös sétáin részt vegyenek a nagyobbak is mint vezetők stb,

b) a szabadban vagy fedett helyen való közös játszást a nagyobb leányok rendezzék stb,

c) téli időben a kis leánykák felruházása iskolából hazamenet előtt nagyobb leányok által történjék, valamint a kicsinyek fogadása iskolába jövet is nagyobb leányok által történjék, persze, hogy az osztálytanítónő jelen legyen.

9. A nő a család első orvosa és a beteg egyetlen ápolója otthon. Ez okból nem elég csak az egészségtant tanítani, hanem a segélynyújtás gyakorlatát is be kell mutatni. Nagyon kívánandó volna tehát, hogy a nagy lányok oly időben, a midőn járvány nem létezik, a kórháznak alkalmas betegeihez vezettetnének, a hol egy orvos az ápolónőkkel gyakorlatilag mutatná meg miként kell a betegeket ápolni.

KÖNYVISMERTETÉS.

Köszönő válasz. «Vezérkönyv»-em ismertetőjének.*

Vezérkönyvem jóakaratú ismertetője bár szükségesnek tartja, hogy a ki a munkatanításhoz vezérkönyvet ír, bírjon a női munkákban nem csupán *elméleti*, hanem gyakorlati *ügyességgel* is; mindazáltal e mű tanulmányozásának kezdetén egy *ideális mértéket* alkotott magának, melynek alapjául az szolgált, a minek és a milyennek egy jó vezérkönyvnek, ismertető szerint lenni kell.

«Egy jó vezérkönyvnek — szerinte — legelső s legfontosabb feladata a tanítási anyagot osztályonként lehető legpontosabban megjelölni s a lehető eltérésekre — városi vagy falusi, osztott vagy osztatlan iskolában — rámutatni.»

Hogy ez a vezérkönyv miért nem jelölte meg osztályonként a tanítási anyagot, én okát adtam az «Előszó»-ban; de okát adja ennek maga az ismertető is a következőkben: «Igazán nagy szolgálatot tenne a munkatanítás ügyének, ki a tanítási anyagot és módszert szigorúan körvonalozná s az összes hazai leányiskolákra nézve egyaránt kötelezővé tenné.»

Hogy a leányiskolákban mi és mennyi tanítassék a női kézimunkanemekből, azt a munkatanítási vezérkönyv írója egyetlen iskolában sem szabhatja meg; annyival kevésbbé teheti az összes hazai leányiskolákra nézve kötelezővé. A vezérkönyv tehát már csak ezen okból sem jelölheti ki a munkaanyagot osztályonként. Az engem szabályozó tanterv sem látta ildomosnak, hogy az anyagot is kötelezőleg jelölje ki minden osztály részére. Ezért nem én igazíthatám

* «Vezérkönyv a női kézimunka osztályonként tanításához stb.», a N. Nőnevelés f. évi aug.-szept. füzetében ismertette: —*a*—*a*. *Szerk.*

útba a járatlanokat, «hogy a munkatanítás széles mezejéről minő ismeretek virágait ültesse be legczélszerűbben tanítványai lelkébe.»

A munkatanítás módszerét kötelezővé tenni már csak azért sem tartom kívánatosnak, hogy a fejlődés ne korlátoztassék e téren sem. E munka megítélésénél — mondja ismertető — «A kérdés csak az, helyes volt e szerző álláspontja? Elismerjük, hogy a törekvés helyes, de kénytelenek vagyunk hozzá tenni, hogy a siker messze elmaradt a törekvés mögött.»

Itt, nekem úgy tetszik, hogy ismertető előtt e két fogalom egyenértékű: álláspont és törekvés.

Álláspontomat t. i. hogy a női kézimunkát is egy egész osztály valamennyi növendékének egyszerre, ugyanazon időben tanítsuk, e közben az ízlést is fejleszszük, helyesli, de a kivitelt nem tartja szerencsésnek; mert nem mutatok rá azon óriás különbségre, a mely van a *tömegtanítás* és az egyenként való tanítás között; azért e kifejezésemet: «az osztály — vezérkönyvemből — úgy tanítható, mintha csak egy személyt tanítanánk» csak írás-hibának veszi.

Megengedem, hogy a kivitel nem szerencsés; de azon meggyőződésemben, hogy könyvemnek azon czélját, hogy abból egy osztály egyszerre tanítható, nem tévesztettem el, továbbra is megmaradok; különben kár volt érte a nyomdafesték, engem pedig el kell küldeni a képezdébe, hogy tanuljam meg ott: miként kell egy osztályt egyszerre tanítani, mi különbség van az egyénenként s osztályonként tanítás között.

«Oda teszem — mondja tovább ismertető — minden fejezet végére az elmagyarázott dolog ismétlését kérdésekben és feleletekben; de ez nem szolgál útmutatóul a tömegtanításra nézve, mert arra, a minek ismétlését — e könyv — magában foglalja, a munkatanítónőnek szüksége nincsen, feltéve, hogy a munkatanítónő mikor a munkatanításra vállalkozik, tud már horgolni, kötni, varrni stb.»

Minthogy ismertető maga sem állítja azt, hogy a ki horgolni, kötni, varrni tud, az ezeket tanítani is tudja: meg fogja engedni, ha felelet helyett kérdezem: miért tanítják a leendő tanítónőt arra, miként tanítson olvasni, pedig azt mindenki tudja, hogy az a nő, ki képezdébe jutott, maga már tud olvasni.

«De nincs erre a vezérkönyvre magának a tanítványnak sem szüksége — szól tovább ismertető — mert ő is csak oly sikerrel használhatná e könyvet, mint a ki tánczolni, úszni, tornázni stb. könyvből akar megtanulni.»

Megengedem, hogy könyvből megtanulni tánczolni, úszni, tornázni nehéz; lehetetlennek azonban nem tartom; de hogy a tánczs-, torna-, úszómesternek szüksége van oly könyvre, mely őt tanításában vezesse, ezt a tények igazolják.

Minthogy pedig az ilyen gyakorlati ügyességeknek is van elméleti alapjuk és mert ismertető sem tarthatja lehetetlennek, hogy az az egyén, ki maga nem horgol, a horgolás minőséget megítélheti, a horgolás mozzanatait leírhatja: én sem tartom okvetlenül szükségesnek, hogy a női munkatanítás vezérkönyvét nő írja; nem vonom azonban kétségbe azt, hogy ily könyv megírására illetékesebb egy mívelt nő, mint egy míveltségben vele egy fokon álló férfi; hogy én, midőn a munkatanításról vezérkönyvet írtam, csak a kedvezőtlen körülménynek engedtem, mert, bár e könyvre nyilvános pályázat iratott ki, nem akadt széles e hazában egy nő, ki pályamunkát küldött volna, mindezt ismertető ismertetéséből is ismeri a nagy közönség.

«*Az ilyen könyv* — már mint a minő az enyém — *csak fejlettebb tanulók részére, magán használatra alkalmas.*»

Örülök, hogy tisztelt ismertető talált mégis oly egyéneket, kiknek e vezérkönyv alkalmas. E felfedezést a könyv sorsára annyira fontosnak tartom, hogy általa ennek kelendőségét biztosítva látom.

Az eddig idézettek után nagy figyelmet érdemel ismertető azon nyilatkozata, hogy a mit e vezérkönyvben nyújtok, azzal félre vezetem a tanítónőket, mert a horgolásnak mindenféle faját felsorolom, így a kézimunka methodikájában *esetleg* járatlan tanítónő ebből azt következteti, hogy neki azt oly rendben kell megtanítani s talán, ha telik az idejéből, meg is tanítja mind.

Ezt ismertetőnek nem lehet rossz néven venni, ha felteszszük, hogy figyelmét kikerülte a könyv 27. lapján felül olvasható ezen utasítás: «Mihelyt az egyszerűbb szemeket s az azokból alkotott mustratételeket megtanította a tanító, horgoltasson *mindjárt* vala-

mely hasznos tárgyat péld. állkendőt, harisnyakötőt, pólyát, bölcsőruhákat.»

Ezen idézéssel ismertető ezen megjegyzésére is óhajtottam felelni «Sehol egy módszertani utasítást az eljárásra nem adok, sehol nincs egy útba igazító szóm a tanítónőhöz intézve». Bizony bizony nagy az én csalatkozásom, ki azt hittem, hogy az egyes mozzanatok vezényszavait is szájába adom a tanítónőnek!

Hogy csak *esetleg* találhatók oly okleveles elemi tanítónők, kik a munkatanítás módszerét nem hogy elsajátították, de csak hallottak volna is róla valamit, ezt legyen szabad ez úttal felelet nélkül hagynom.

Most menjünk tovább. Ismertető azt találja szükségesnek a női munka vezérkönyvében, a mit én ebből szándékosan kihagytam; a mit pedig én vezérkönyvemben adok *hasznavehetetlen*. Mikor ezt a keserű labdacsot elkészítette s beadta, hogy íze ne maradjon sokáig fanyar, lenge fordulattal annak tárgyalásába bocsátkozik, mínő a munkanemek leírása? s mondja: «Részben jó, részben nem. Jó mindaddig, míg legfőbb «kútforrását» Gabriele Hillardt-ot szóról szóra követi» — pedig szóról szóra csak néhol követem. — Ha addig jó, míg legfőbb «kútforrásomat» követem, addig tehát nem hasznavehetetlen?!

Az általam alkotott műszavakat illetőleg így nyilatkozom a 25. lapon: «Ha az itt használt műkifejezések helyett megfelelőbbeket hoznak javaslatba az ahoz értők, örülni fogok.» E nyilatkozat szüntesse meg ismertető sajnálkozását a felett, hogy nem vettem magamnak fáradságot a már eddig is használatban levő műszók felkeresésére. Van még e vezérkönyvnek más hibája is. Azt mondja ismertető «a szalagra erősített gombostűhorgot nem szokták a varróasztal fiókjába szorítani, hanem rendes körülmények között rávarrják a varróvánkosra.»

Ezer bocsánat! én varróasztalról nem szólok, csak asztalról s feleletem a felebbiekre az, hogy, ha fiókos asztal van az iskolában használatban, felesleges a varróvánkos, ha varróvánkosa van a növendéknek, akkor meg felesleges a szalagra erősített gombostűhorog folytonos használata.

A szabás leírása ellen is van kifogása a tisztelt ismertetőnek. Azt mondja: elhagytam a jó Hillardt-ot, más kútforrást követek a fehérnemű-, mást a ruhaszabás leírásánál.

Hogy a szabásról szóló részben elhagytam «a jó Hillardt-ot egy jobbért», ebben igaza van. Itt mást követek. Megmondom kit, hogy mások is tudják és használhassák: a kitünő Klemm-et. De ezt a kútforrást használom úgy a fehérnemű-, mint a ruhaszabásról szóló részben; ugyanezért kétféle mérő-szalagot nem használhatok.

Igaz, hogy a 93. lapon ez olvasható: «A nyakbőség, ujj és derék hosszának a mértékét czentiméterekben számítjuk.» Írtam pedig ezt azért, mert ezen méreteket csak czentiméteres mérő-szalag segítségével mérhetjük kívánt pontossággal, hogy az ing e részei is megfeleljenek azon testrészek kerületének, melyről a mérték vétetett.

Végül mikor ezt írom: «Például tegyük fel, hogy valakinek felső bősége 50 cm.: előveszünk egy 50 cm. hosszú mérő-szalagot s ezt a közepén ketté vágjuk. A papir-szalag hossza 25 cm., de ne tekintsünk arra, hogy hány cm., hanem ezt a szalagot oszszuk be 48 egyenlő részre.» Ezzel azt akartam feltűnővé tenni, hogy akárhány cm. is a felső bőség, az mindig 48 egyenlő részre osztandó: ismertető kifogást tesz ellene, mert a három éves gyermek felső bősége meghaladja az 50 cm.-t, a példának pedig meg kell közelíteni a valóságot pedagógiai szempontból, a valóságtól való eltérés teljesen az *értelmesség* s az érthetőség rovására esik.

Én azt hiszem, hogy példám pedagógiai szempontból megítélésére, mivel ott számokról van szó pusztán, nincsen szükség; de az értelmetlenség sem dönthető ki e példából; hanem hogy az érthetőség ellen vétettem-e s mennyiben, az már megítélhető magából a példából.

Miután a felebbiekben a jó akaratú ismertető legfontosabb megjegyzései lényegesebb pontjaira részint a jelenlegi viszonyok folytán, részint magából a «Könyvismertetés»-ből részint a vezérkönyvből megfelelhettem, mivel jó akaratú ismertetőm maga szíves elismerni, hogy vezérkönyvem fejlettebb tanulók részére magán használatra alkalmas: így egy részről a tiszántúli ev. ref. egyházkerületnek, mint könyvem tulajdonosának azon reményét, hogy az

ezen könyvbe fektetett tőkéje kamatostúl megtérűl, valószínűvé tette és mert ismertetése által mintegy felhívja a tanítóképezdék növendékeinek s a nevelő intézeteket végzett leányoknak figyelmét, kik bizonyára már fejlettebbek, ezen nekik alkalmas vezérkönyvre: ismertetéseért, ha bár tőlem nem függött okból, kissé elkésve is, kötelességemnek tartom legszívesebb köszönetemet nyilvánítani.

(Debreczen.) DÓCZY GEDEON.

*

Paedagogiai Encyclopaedia, különös tekintetel a népoktatás állapotára. Több tanférfiú közreműködésével szerk. *Verédy Károly*. Budapest. 1884—1885. Az Athenaeum kiadása. — (A mű 20 füzetben jelenik meg. Egy-egy 3 íves füzet ára 30 kr.)

Immár befejezéséhez közel áll ez a pedagógiai irodalmunkban nagy hiányt pótló munka s a tanítással foglalkozóknak oly hasznos segédkönyv. A szakjában folytonosan haladni szerető tanító, midőn iskolai teendőiről gondolkozik vagy olvasgat, lépten-nyomon akadhat oly fogalmakra, melyekkel alaposabban megismerkedni, melyeket minél tisztábban, világosabban megérteni szeretne. Könyvek után néz, melyekből felvilágosítást nyerhetne; de szerény kis könyvtárában csak a legszükségesebbek lehetnek meg, közkönyvtár pedig vajmi kevés van kivált a vidéken, s ha vannak is, azok épen a pedagógiai munkáknak vannak legnagyobb híjával. Sőt valljuk meg, a mi pedagógiai tudományos irodalmunk is még meglehetős kezdetleges, s számtalan kérdésben kell a vizsgálódónak, a tanulni szeretőnek, idegen irodalmi termékekhez fordúlnia. Sok esetben itt maga a nyelv akadályt képez a magát mívelni óhajtó szakember előtt. Ezen a hiányon akart már a boldogúlt *Molnár Aladár* segíteni, midőn a 70-es évek elején a «Néptanítók Ismerettárát» tervezte és megindította. Ebből a vállalatból azonban közbejött akadályok miatt az 1. kötetnél több nem jelenhetett meg. E törekvésnek megszakadt fonalát egy évtizeddel később Dr. *Verédy Károly*, abauj-tornamegyei tanfelügyelő vette föl, még a múlt év folyama alatt megindítván a czímben jelzett munkát. Maga köré gyűjtötte zsenge neveléstani irodalmunk számos kiváló erejét; a kiadásra az Athenæm társulat vállalkozott; s nehány hó mulva már teljesen készen lesz az első magyar pedagógiai enciklopédia, s rendelkezésére áll a tanításügy

embereinek s általában a tanítás és nevelés ügye iránt érdeklődő közönségnek egy oly munka, mely egy kis neveléstudományi könyvtárt képvisel, a mennyiben ez az általános és részletes pedagógia, didaktika és methodika, statisztika, lélek-, erkölcs- és gondolkozástan, valamint a művelődés- és pedagógiatörténelem főbb részleteit betűrendben magában foglalja.

Tájékoztatóúl bemutatjuk itt pl. a 7-ik füzetet, melynek tárgysorozata a következő: Fröbel. — Függöny (iskolai termekben a világosság mérséklésére). — Füssy Tamás. — Fűtés és szellőztetés (ábrákkal). — Garay János. — Gáspár János. *(Kiss Árontól.)* — Gedike Lajos. — Genetikai módszer. *(Emericzy Gézától.)* — Geografia. — Geometria. — Gondolkozástan. *(Emericzytől.)* — Gondolkozási törvények (u. attól.) — Gömörmegye népokt. állapota. — Gönczy Pál. — Görögország közoktatása. — Görög nevelés az ó-korban. — Gräfe Henrik. — Grafikai módszer, művészet. — Graser Ker. János.— Greguss Ágost. — Greguss Gyula.— Groó Vilmos. — Grube György. — Guths-Muths János. — Gyakorlati bölcselet. *(Bihari Pétertől.)* A nagyobb czikkekhez irodalmi repertórium is van csatolva.

Láthatjuk ennyiből is, hogy e munka kiváló gondot fordít hazánk nevelésügyi viszonyaira. S tegyük még hozzá, hogy egyes tárgycsoportokat épen az illető tudományággal irodalmilag foglalkozó jeles szakembereink írtak meg e gyűjteményes munka számára. Így a neveléstörténeti czikkek jó része *Dr. Kiss Áron* tollából való, a gondolkozás- és lélektaniaké *Dr. Emericzy Gézáéból;* nevelés- és oktatástani czikkeket írtak bele *György Aladár, Léderer Ábrahám, Radó Vilmos,* filozófiait *Dr. Bihari Péter,* nőnevelésre vonatkozót *Sebestyénné Stetina Ilona.* Minde czikkek alaposságáról íróik jó neve eléggé kezeskedik. — A szerkesztő a Herbart-iskola pedagógiai tanait tűzte ki irányadóúl a neveléstani czikkek megírásához, miáltal e munka egységes jellemét megőrizni igyekezett.

Mindamellett nem mondhatjuk, hogy e munkába hibák nem csúsztak volna be. Hibák becsúszása ily könyvbe magából a dolog természetéből kimagyarázható, s épen ezért menthető. A mi irodalmi viszonyaink között e vállalat bizonyára rendelkezhetett annyi anyagi

tőkével, a mennyi megkívántatott volna arra nézve, hogy a szerkesztő minden szakra elsőbbrendű írókat nyerhessen meg. A dolgozótársaknak az ország különböző részein való szétszórtsága, a felölelt tárgyak sokfélesége, a sürgősség, mely a megindított füzeteknek egymásután bizonyos időközökben való megjelenését kívánta, a kezdett ösvény töretlen volta — — mind megannyi mentőkörülmények az itt található tévedésekre nézve. Különösen a művelődéstörténelmi czikkek azok, melyekhez szó fér mind nyelvi tekintetben, mind az adatok helyességét illetőleg. Épen az az elismerés, melylyel e közhasznú és hézagot pótló munkának adózunk, ösztönöz bennünket arra, hogy rámutassunk néhány hibájára, melyek majd annak idején javítandók lesznek.

A mi már a nyelvet illeti, magyar pedagógusok által írt munkától megvárnók, hogy a magyar nyelv ellen való szembeszökő vétségek ne legyenek benne. A német «Schüler» pl. jelent *tanulót* és *tanítványt*, de azért a magyarban e két szót nem lehet minden esetben egymással fölcserélni. A tanuló, ha tanítójával viszonyban beszélünk róla, nem *tanuló*, hanem *tanítvány*. Nem magyaros tehát ez: «A tanító azért oktat, hogy *tanulójánál* képzeteket hozzon létre.» (12. lap.) Ilyen s másrészt még homályos jelentésű mondat ez is: «— — a tanító tehát oda hat, hogy tanulói magukviseletével erejük alkalmazását és gyakorlását eszközöljék» (78). — Ma már a gondosabban szerkesztett hirlapok sem használnak ily eltorzított szavakat: «*rezg-őrj*» [delirium tremens?] (88. l.) és «*hallcsont*» (194. l.). Vagy nem beszélnek örökösen oly szenvedő *tat*, *tet*-es igealakokkal, mint pl. itt a «*Biblia*», az «*Ész*» és «*Pythagoras*» című czikkekben találjuk. — Vagy nem használnak oly magyartalan szórendet, mint pl. ezek: «törekvéseink ezenfelül még *arról is tesznek tanúbizonyságot*» (68. l.); «ez által *igen könnyen a fülideget megsértheti*» (197. l.). Sem ilyen bugátizmust: «az ujjak *hegyérei* verés» (196. l.); vagy ilyen germanizmust: «Lelkünk azon képessége, hogy a külvilág benyomásait *felfogadja*, érzéknek neveztetik» (194. l. s pár sorral alább ismét). Mindezekre csak azt mondjuk, hogy a rossz példa ragadós, s a jó könyv ne adjon semmiben rossz példát!

Felhozok még nehány helytelen adatot, melyek egyik-másik

czikkben előfordúlnak. Arany J.-ról az van mondva a 41. lapon, hogy «az akadémia 1858-ban tíz évi szünet után nagy gyűlést tartván, *levelező tagjává* választotta.» Később aztán a rendes tagságról említés nem levén, azt hinné a kezdő, hogy Arany mint az Akadémiának levelező tagja halt meg. Ez a hely annyival különösebb így, mert az idézett szavak Toldy után vannak szóról szóra mondva, csakhogy kihagyással. Toldy ugyanis azt mondja erről a «M. Költők Élete» II. 403. lapján: «az akadémia már 1858-ban, tíz évi szünet után ismét nagygyűlést tartván, levelező *és új példával azonnal rendes taggá* választotta.» — Több hiba van a «Biblia» cz. czikkben. E szerint a Vulgatát a IV. században «Hyeronimus (sic!) *magyar* származású szerzetes» javította; a ferenczieknek bibliája a «*XIV. század elejéről*», Bátori L. fordítása meg a «*XV. század elejéről*» való. Hieronymus az igaz, hogy dalmata származású volt s Dalmátia egykor Magyarországhoz is tartozott, de hol voltak még a IV. században a magyarok? A ferenczieknek bibliája 1436 és 1439 év között készült, az ú. n. Bátori-féle pedig a XV. század második felében készül*hetett* (L. Volf György értekezését a Nyelvemlékt. I. kötetében, s akadémiai értekezését: «Bátori L. és a Jordánszky-codex»). — Ép ily irodalomtörténeti tévedés, hogy Cesingi János, Budai Simon, Túróczi «krónika írók» voltak (416. l.), s 8 lappal alább, hogy «Kármán József a magyar próza megteremtője.» Az is különös, hogy a czikkíró a magyar irodalomtörténet *irodalmánál* fölemlíti Ballagi A., Imre S., Katinszky, Névy, Környei, Tóth Pál, Ferenczi neveit, s elhallgatja Beőthyt, kinek könyvét sok helyütt követi, sőt Toldyt is! Minő repertórium ez? — Hát arra mit mondjunk, hogy Vörösmarty «Csongor és Tündé»-je, Tompa virágregéi, s Kisfaludy *Károly* (így!) «Regék a magyar előidőkből» című művei mind a *rege* műfaj alá vannak sorozva (773. lap); holott az első dráma, a másodikfélék tanítóelbeszélések, közelebbről: allegóriák, s Kisfaludy S. úgynevezet regéi költői elbeszélésfélék. E czikkben különben a *rege* is helytelenül van definiálva, s helytelenül felfogva a regének a népmeséhez való viszonya. (V. ö. Arany L. «Magyar Népmeséinkről.» Kisf.-Társ. Évlapjai. Új folyam. IV.) Hibák vannak a «Regény» című czikkben is. Nagyon keveset mond a dolog lényegéhez a «Humor»-ról szóló

részlet. — A néplapok írói közt a *Falusi János* álnév alatt (660. l.) nem Könyves Tóth Kálmán, hanem Dömötör János neve rejlik. (V. ö. Vasárn. Ujság 1879. 258. lap; tov. Dömötör János Munkái, 15. l.) Pedagógiai tekintetben helytelennek tartom azt a tanácsot, hogy a népoktatás Garay «Árpádjait» sikerrel felhasználhatja (301. l.). Garay terjengő, szónokias, sokszor mesterkélt nyelve nem sok segítségére lehet a népiskolai oktatásnak. Épen úgy Fáy «Meséi», melyek nagyrészt politikai és társadalmi életünknek e század elején való hibáira céloznak, korántsem valók 8—12 éves gyermekek kezébe (398. l.). Nem ifjúsági iratok azok, mint a melyek közé a czikk írója helyezi! Hát az «Ezeregyéj» kábító szerét 12—14 éves gyermekeknek szánja a pedagógus író? (399. l.). — Komikusan hangzik ez a komolyan elmondott pár sor a «Pedagógia» czikkben: «Ez idő szerint minden kételyt kizárólag be van bizonyítva, hogy a növendék testtel és lélekkel bíró szerves lény.»

Mindez aprólékosságok azonban e könyv érdeméből sokat nem vonnak le, s fölsorolásukban, ismételten kifejezzük, nem gáncsolási viszketeg, hanem azon jószándék vezérelt, hogy e munkának, majd annak idejében tökéletesebbé levését elősegítsük.

A «Pedagogiai Encyclopedia» oly könyv, melynek megszerzését nem az irodalompártolás szempontja, hanem a jól felfogott önérdek ajánlja a tanítóknak, s általában a tanítás- és nevelésügy iránt közelebbről érdeklődőknek. Tanítói egyesületek, iskolák könyvtáraiból s kissé jobbmódú tanítók saját könyvgyűjteményéből e hasznos munkának nem volna szabad hiányoznia.

Komáromy Lajos.

*

Verstan és Aesthetika. Középiskolák és felső leányiskolák használatára, valamint magánhasználatra. Írta *Baráth Ferencz*, a költészet és magyar irodalom tanára a budapesti ref. főgymnasiumban. — 18 ábrával. — Második javított és bővített kiadás. — Budapest. Franklin-Társulat. 1886. — Ara 1 frt 50 kr; díszkötésben 2 frt 40 kr.

Sietünk bemutatni olvasóinknak e jóravaló munkát, mely eredetileg épen egy (budapesti) felsőbb leányiskola számára készülvén

kézi- s némileg vezérkönyvűl, alkalmas arra, hogy hasznos szolgálatot tegyen nőnevelésünk ügyének, a mennyiben e téren nagy súly fektetendő a szép ízlés fejlesztésére. Baráth Ferencz munkája, mely már 13 év óta forog a közönség kezén, s az eszthetikai érzés fejlesztésére eddig is jó hatással volt, most lényegesen kibővítve és átdolgozva jelent meg a Franklin-Társulat csinos kiadásában. Terjedelme, új czikkek fölvétele, s a régiek kibővítése által majdnem megkétszereződött, a mennyiben az előbb 13 íves munka ez új kiadásban 25 ívessé lett. Előbbi forrásain kívül a szorgalmas szerző itt felhasználta a franczia *Taine* és *Véron* s az angol *Bellars* eszthetikai munkáit s a plasztikai művészetek történetére nézve *Pasteiner Gyula* nem rég megjelent művét.

E könyv, mintegy bevezetésűl a később tárgyalandó költészettanhoz, előbb a verstan szabályait adja elég részletesen, 90 lapon. Majd az eszthetikai alapfogalmak fejtegetése után áttér az összes művészeti ágak törvényeire és történetére a következő sorrendben: építészet, szobrászat, festészet zene, költészet. A költészet tárgyalása előtt külön szakaszt szentel a szép elemzésének. Az egyes czikkelyekhez gondosan összeállított *repertoriumot* csatol a szerző ez új kiadásban, mely az önmívelés számára útasítást ad arra nézve, hol lehet a tárgyalt kérdésekről részletesebb tájékozást szerezni hazai irodalmunkban.

E munka, mely az összes művészeti ágakat felöleli, e nemben egyedül áll irodalmunkban. De nem ez a körülmény, hanem a gondos és alapos kidolgozás ajánlja e művet segédeszközűl a felső leányiskolák, képzőintézetek, valamint az önmivelés számára.

Óhajtjuk, hogy a szerzőnek, előszavában kifejezett azon szándéka, hogy e munkát a tankönyv terjedelmét túlhaladó részletesebb kidolgozásban bocsássa a közönség elé, minél előbb megvalósuljon

—*y* —*s*.

VEGYESEK.

A fiumei tanítóegyesület nov. hó 26-án *Dr. Erődi Béla* kir. helyettes tanfelügyelő elnöklete alatt tisztujító közgyülést tartott, melyen Dr. Erődi egyhangúlag elnökké, *Lakos Károlyné*, az áll. el. és felsőbb leányiskola igazgatója alelnökké, *Donáth Imre*, az áll. polg. isk. tanítója jegyzővé, *Michelich János*, áll. isk. tanító pénztárossá választattak meg. Választmányi tagok: *Matisz János* tanár, *Gross Leopoldina* tanítónő, *Kavulyák György* tanító. Póttagok: *Berecz Gyula* áll. fiuisk. helyettes igazgató és *Babare Adél* lettek. *A közgyülésen tiszteletbeli tagokul a tanügy két kiváló férfiát: Buzogány Áron min. osztálytanácsos és Hanzély János kir. tanácsos és közokt. miniszteriumi számvevőségi igazgató urakat nagy lelkesedéssel választották meg.*

Iskolásgyermekek menedékhelye. — Üdvös intézmény van alakulóban a fővárosban. Gondoskodni kivánnak, hogy olyan iskolásgyermekek, kiknek szülői egész napon át munkában vannak, az iskolai órákon kívül se maradjanak felügyelet nélkül. E czélra nappali gyermekmenedékhely volna alakítandó és egy tanférfiakból álló bizottság tervet dolgozott ki, melylyel a jövő év elején kisérletet fognak tenni. A gyermekek felett való fölügyelettel egy tanítót bíznak meg. A gyermekek a délutáni előadás után szerény uzsonnát kapnak, majd egy órai sétára viszik őket s visszatérve az időközben kellőleg szellőzött tanterembe, felügyelet mellett készülhetnek el a másnapi órákra. A szülők az est beálltával aztán maguk vihetik haza gyermekeiket abban a nyugodt tudatban, hogy a nap folyamán hivatott ember pótolta őket. Egyelőre 50—60 gyermekkel tesznek próbát s a félévi költséget mintegy harmadfélszáz forintra számítják.

Az iskolai takarékpénztárak ebben az évben ünneplik annak tiz éves jubileumát, hogy a fáradhatlan agg, *Weisz B. Ferencz* nálunk meghonosította és terjeszti ezt az intézményt. Az isk. takarékpénztárak fejlődéséről a következő táblázat nyujt áttekintést:

évben	helyben	iskolában	kezelő	tanuló	megtakaritott összeg forintban
1876	13	15	32	2,621	13,337
1877	17	20	95	2,010	18,884
1878	30	36	105	3,682	30,416
1879	35	50	93	2,865	33,650
1880	96	141	222	7,333	54,647
1881	178	240	451	14,984	71,817
1882	256	365	565	16,273	114.733
1883	314	438	697	21,992	131,580
1884	317	458	758	24,085	151,451
1885	334	517*	775	23,494	152,474

A főzés tanítása a leányiskolákban. — Brüszel városa elhatározta, hogy ezentúl minden leányiskolában kötelezővé teszi a főzés tanítását. Lesz elméleti és gyakorlati tanfolyam s főleg a bevásárlást, az élelmiszerek értékének megitélését, a húsnemek ismeretét, a háztartás vezetését fogják tanítani. Ugyane tantárgyat a felsőbb leányiskolákban szintén kötelezővé teszik s ott a finomabb ételekre is fognak útmutatást adni.

«*Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben*» czimű nagy munkának második füzete is megjelent. És ezzel a füzettel kezdődik a hazánkra vonatkozó rész 1-ső kötete, melyet a nagy munka kezdeményezője *Rudolf* trónörökös ő fensége újból előszóval látott el. Ez előszó után mintegy bevezetésül «a magyar szent korona birodalmainak földrajzi alakulásáról» *Hunfalvy János* ír szigorúan tudományos alapú, de népszerű hangú érdekes czikket. E szükséges földrajzi alap után *Pulszky Ferencz* kezdi meg a történeti részt s az ország őskoráról, a kelták és a rómaiak uralmáról beszél. Kezdő és záróképet az előszóhoz *Benczúr Gy.* rajzolt. Benczúr Gyulán kívül Ligeti Antal, Mészöly G., Benczúr B., Dörre T., Pataky L. és Háry Gy. vettek részt e füzet illusztrálásában; képeiknek nemcsak magyarázó, de önálló művészi becse is van. A füzet nyomdai kiállítása még szebb mint az első füzeté s elsőrangu műintézetnek mutatja be előállítóját, a magy. kir. államnyomdát. Örömmel halljuk, hogy e páratlan munka oly nagy arányokban terjed, hogy az első füzetből második kiadást kellett rendezni, pedig annyi példányban nyomatott, a mennyiben magyar munka még soha.

A «Budapesti Tanítótestület» pályázati hirdetése. A «Budapesti tanítótestület» a következő pályázatot hirdeti: Megoldandó kérdés: A földrajz tananyaga és tanítási módszere a főváros elemi népiskoláiban.

Kivántatik olyan munka, mely határozottan megjeleli a minimumot és csupán odáig terjeszkedik, hogy mennyit kell és szabad csak ezen tantárgyból felölelni a főváros elemi népiskoláiban és minő módszer szerint?

Pályázhatik a «Budapesti Tanítótestület» minden tagja, továbbá a fővárosi községi iskoláknál ideiglenes alkalmazásban levő minden tanító vagy tanár.

A nyertes mű jutalma a Békey Imre-féle alapítvány kamataiból 10 db csász. kir. arany, azonkívül a kézirat tulajdonjoga az íróé marad. Köteles a díjnyertes a művet a «Népnevelők Lapjában» közzétenni s kiadás esetében egy példányban a «Budapesti Tanítótestület» könyvtárába beszolgáltatni.

A pályázó munkák idegen kézírással, jeligés levélke melléklésével az 1886. év május elsejéig a tanítótestület titkárához küldendők. (Szőke István, IV. k., gr. Károlyi-utcza 8.) Az eredmény 1886. junius havában lesz kihirdetve. — Pályabirákról a tanítótestület igazgatótanácsa gondoskodik. Budapest. 1885. deczember 8-án. *Szőke István*, tanítótestületi titkár. *Jeny József*-tanítótestületi elnök.

Hibaigazítás. Mult füzetünk vegyesei közt az áll. f. leányiskolák költségvetéséről szóló közleményünkben a «*Rozsnyói*» f. l. isk. helyett «*Pozsonyi*» olvasandó; Rozsnyón tudvalevőleg nincs felsőbb leányiskola.